

Caert Thresoor

De kaartenverzameling
van Anton Albert
Beekman

De *Topographische
en Militaire kaart
van het Koninkrijk
der Nederlanden*

De nauwkeurigheid
van kaarten van Java
vóór de triangulatie

Een Duitse koperplaat
uit 1922 van de rede
van Batavia

2016-1 **35**

Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie

Inhoud

- 3 Marco van Egmond
De kaartenverzameling van Anton Albert Beekman
- 11 Lida Ruitinga
De Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden digitaal beschikbaar in Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam
- 17 Elger Heere & Ferjan Ormeling
De nauwkeurigheid van kaarten van Java vóór de triangulatie (1800-1850)
- 26 Hans Kok
Een Duitse koperplaat uit 1922 van de rede van Batavia: Wat een swastika niet allemaal kan vertellen
- 31 Kaartencollecties in Nederland
- 33 Besprekingen
- 35 Varia Cartographica
- 37 Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Afbeelding omslag:

Detail van de kaart van Straat Magellaan en de nieuwe Straat volgens Le Maire, door Willem Blaeuw gemaakt en door D. Grijp gegraveerd. Deze kaart verscheen éénmalig in de *Appendix* bij de *Atlas Novus* van Blaeu in 1630 en werd in de volgende editie al vervangen. Collectie HEK Holland, Lisse.

CAERT-THRESOOR

Een uitgave van de Barent Langenes Stichting

Redactie

Gijs Boink, dr Kees van Grootheest, Ron Guleij, Capt. Hans Kok, dr Ferjan Ormeling, drs Marleen Smit, drs Martijn Storms, Erik Walsmit
Correctie Engelse teksten Francis Herbert (Londen).

Internet

<http://www.caert-thresoor.nl> (volledige jaargangen met een vertraging van drie jaar; inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs).

Secretariaat

G.G.J. Boink, p/a Nationaal Archief, Postbus 90520, 2509 LM Den Haag.
E-mail: redactie@caert-thresoor.nl

Barent Langenes Stichting

Secr.: Martijn Storms, Koerlingwei 10, 6843 XS Arnhem

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 30,00; België € 32,00; Europa (zonder België) € 38,00; buiten Europa € 42,00. Losse nummers € 8,00.

Betaling EU-landen middels bankoverschrijving. Overige landen via Paypal.

Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Administratie Caert-Thresoor, Mijerstraat 20, 2613 XM Delft, administratie@caert-thresoor.nl

ABN AMRO, IBAN: NL19ABNA0408579447

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag bij administratie@caert-thresoor.nl

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Cartografie van de Nederlanden

MERCATOR

Achter Clarenburg 2

3511 JJ Utrecht - NL

Tel. 030-2321342

Bezoek op afspraak.

De kaartenverzameling van Anton Albert Beekman

De historisch-geograaf Anton Albert Beekman (1854-1947) staat bekend als één van de Nederlandse pioniers op het terrein van de geschiedenis van de kartografie.¹ In de meerdelige *Geschiedkundige atlas van Nederland* (1913-1938), waarvoor Beekman eigenhandig kaarten tekende en diverse tekstdelen schreef, wist hij zijn passie voor historie, geografie en kartografie te verenigen.²

Het bronmateriaal voor dit levenswerk en voor vele andere publicaties was onder meer afkomstig uit zijn uitgebreide privébibliotheek. Naast boeken behoorden ook vele landkaarten tot die collectie. Door een gelukkig toeval is de door Beekman handgeschreven catalogus van kaarten onlangs weer boven water gekomen.³ Deze catalogus biedt een fraai inzicht in de samenstelling van een vroeg-twintigste-eeuwse particuliere verzameling. Hoe zag Beekmans kartografische collectie eruit en welke historisch-kartografische betekenis valt eraan te hechten?

1. Anton Albert Beekman op ongeveer 30-jarige leeftijd gedurende zijn Zutphense periode en op ongeveer 70-jarige leeftijd (bronnen: Heslinga (1977) en Easton (1924)).

Beekman heeft aan het einde van de negentiende eeuw en in de eerste helft van de twintigste eeuw een toonaangevende rol gespeeld in de geografiebeoefening. Hij stond aan de wieg van de moderne geografie van Nederland en vooral de waterstaatkundige situatie van Laag-Nederland behoorde tot zijn specialismen.⁴ Dit uitte zich in de publicatie *Nederland als polderland* uit 1884, met tot 1932 meerdere, gewijzigde herdrukken. Het boek betekende de doorbraak van Beekman, die in deze en latere publicaties een sterke interesse voor de historische

dimensie van geografische verschijnselen aan de dag legde. Vanzelfsprekend trokken kaarten, waarin dit soort verschijnselen gevisualiseerd werden, zijn bijzondere aandacht. En wel dusdanig, dat hij de tekenpen zelf ter hand nam en allerlei verhelderende kaarten produceerde. Naast de al eerder genoemde *Geschiedkundige atlas van Nederland* (1889-1929),⁵ *Schoolatlas van de geheele aarde* (1893-1927),⁶ *Atlas van Nederland* (ca. 1890-1892),⁷ *Kleine schoolatlas van Nederland* (ca. 1890-ca. 1913)⁸ en *Kleinste atlas van Nederland* (1892-1897).⁹

Ook veel van zijn andere boekwerken en artikelen vergezelde hij van zelfgemaakte kaarten. Als groot voorvechter van de afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee is het niet verwonderlijk dat hij hiervan eveneens tal van planologische kaarten publiceerde.

Beekman: een geografische autodidact

Aanvankelijk leek voor Beekman een militaire loopbaan weggelegd.¹⁰ Zijn vader behoorde immers tot de officiersstand, evenals veel familieleden van zowel vaders- als moederskant. Beekman doorliep dan ook de Koninklijke Militaire Academie van 1870 tot 1873 en werd vervolgens gestationeerd in Delft en later Utrecht. In de Domstad zette hij zich in voor de verdere voltooiing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en deed hij veel waterstaatkundige ervaring op. Al snel – in 1879 – nam hij eervol ontslag, waarschijnlijk vanwege een relatie met een meisje 'beneden zijn stand'. Daarop ging Beekman als leraar wiskunde aan de slag in Zutphen. Hier hield hij zich in zijn vrije tijd bezig met studeren, publiceren en het geven van lezingen.¹¹ Vanaf 1891 aanvaardde Beekman de directeursfunctie van de HBS in Schiedam, maar veel tijd voor studie en publicaties

Dr M. van Egmond (1969)

is conservator kaarten, atlas-
sen en gedrukte werken bij
de Universiteitsbibliotheek
Utrecht.

2. Historische kaart van Zeeland (in 1300) in de Geschiedkundige atlas van Nederland (1913-1938), door Anton Albert Beekman (Utrecht UB, Kaart: *VII*.B.a.15).

had hij toen niet meer. Twaalf jaar later ging hij daarom gewoon weer lesgeven op de tweede HBS in Den Haag, tot aan zijn vervroegde pensioen in 1916 als gevolg van hardhorendheid.

In de residentiestad had Beekman allerlei grote bibliotheken en archieven in de buurt, die hem het broodnodige materiaal voor zijn honderden publicaties aanreikten.¹²

Tevens knoopte hij er contacten aan met de meest vooraanstaande wetenschappers en notabelen. De Haagse periode – Beekman bleef er tot aan zijn dood wonen – werd daarmee in wetenschappelijk opzicht ook zijn meest productieve. De lijvige *Geschiedkundige atlas van Nederland* getuigt hier nog het meest van.

De bibliotheek van Beekman: boeken én kaarten

Beekman maakte voor zijn publicaties

niet alleen gebruik van datgene wat de eigen waarnemingen, persoonlijke contacten en grote bibliotheken en archieven hem te bieden hadden.¹³

Hij had dus ook de beschikking over een omvangrijke eigen bibliotheek. Volgens Kouwenhoven is Beekman pas ná zijn verhuizing naar Den Haag actief begonnen met het opzetten van een privécollectie.¹⁴

Van de daarin aanwezige boeken en handschriften bestaat een getypte catalogus, met aanvullingen in manuscript door Beekman zelf.¹⁵

Deze catalogus beschrijft hoofdzakelijk werken met betrekking tot Nederland; dáár lag immers de interesse van Beekman. In totaal worden bijna 1.900 titels genoemd, die thematisch en regionaal gerubriceerd zijn.¹⁶

Na enkele algemene thematische rubrieken voor Nederland als geheel volgt de

regionale indeling, waarbij de provincies van Laag-Nederland het eerst genoemd worden. Niet verwonderlijk, aangezien deze economische kerngebieden zijn speciale historisch-geografische aandacht trokken.

Binnen de rubrieken van de boeken- en handschriftencatalogus is de volgorde van de titels willekeurig. Er is geen sortering op auteursnaam of op jaar van uitgave. Tot ongeveer 1930 werd de 'cumulatieve' catalogus in getypte vorm bijgehouden; daarna noteerde Beekman de aanvullende titels met de hand. Het meest recente werk dateert van 1944. Kouwenhoven noemt het een typische 'onderzoekersbibliotheek', bedoeld voor diepgravend wetenschappelijk werk.¹⁷ Hij merkt verder op dat de boeken- en handschriftencatalogus geen beschrijvingen van losse kaarten en atlassen bevat, 'hoewel bekend is dat Beekman hiervan

derland. Zowel bij de opsomming van de landkaarten als bij die van de stadsplattegronden treffen we enkele negentiende- en twintigste-eeuwse reproducties aan, maar het overgrote deel van het materiaal is origineel. In een enkel geval kan aan de hand van de summier beschrijving de authenticiteit van het document evenwel niet worden vastgesteld.

In bepaalde opzichten wijkt de kaarten-catalogus af van de boeken- en handschriftencatalogus. Zo blijkt het merendeel van de beschrijvingen in de laatstgenoemde catalogus met behulp van een typemachine vervaardigd; slechts 170 van de bijna 1.900 vermeldingen zijn door Beekman met de hand bijgeschreven. De kaartencatalogus daarentegen is volledig in manuscript uitgevoerd. Kounenhoven vermoedt dat de boeken- en handschriftencatalogus in getypte vorm werd afgesloten rond 1930 en dat de bijgeschreven titels dateren uit de periode 1930-1944.¹⁹

Wanneer Beekman een aanvang heeft gemaakt met de kaartencatalogus, is niet duidelijk. De allereerste vermelding in de catalogus lijkt aanvankelijk te duiden op een periode ná omstreeks 1935. Het

betreft namelijk een verwijzing naar een overdruk van het artikel 'De verschillende uitgaven van de stedeboeken van Joan Blaeu' in het tijdschrift *Het Boek* (XII, 1933/34) door Wouter Nijhoff.

Maar gelet op de ontwikkeling van het handschrift lijkt de pagina met algemene kartografische en geodetische naslagwerken – waartoe tevens de overdruk van Nijhoff wordt gerekend – later te zijn opgesteld dan de andere categorieën. Ook de paginering, die pas begint bij deze andere rubrieken, wijst daarop. Een ondergrens is daarom lastig aan te geven, mede omdat werken van een bepaalde datum natuurlijk veel later konden zijn verworven. Het bepalen van een minimale bovengrens is iets minder moeilijk; de meest recente werken die Beekman noemt, dateren van 1934 waaronder de overdruk van Nijhoff. Al met al is Beekman vermoedelijk rond 1915 begonnen met zijn kaartencatalogus en tot zeker 1934 doorgegaan met het opnemen van beschrijvingen. Het is goed mogelijk dat hij tot aan zijn overlijden in 1947 nieuwe titels heeft toegevoegd, maar dan van documenten die – soms ruim – vóór 1934 waren verschenen.

De kaartenverzameling in cijfers

Beekmans kaartenverzameling kon in kwantitatief opzicht niet tippen aan zijn boeken- en handschriftenverzameling, maar was niettemin best indrukwekkend voor een particuliere collectie. Vergeleken met de bijna 1.900 boeken- en handschriftentitels steken de ruim 300 kartografische documenten op het eerste gezicht wat schril af. Tellen we echter het aantal kaartbladen – veel van Beekmans kaarten omvatten meerbladige wandkaarten – dan komen we tot het respectabele aantal van ruim 1.500 items.

De tabel toont voorts de temporele en regionale onderverdeling van de kartografische documenten. Hieruit blijkt dat ongeveer de helft van de collectie stamde uit de periode 1651-1800 en een kwart uit de laatste helft van de negentiende eeuw. Regionaal gezien is er een sterke nadruk op Laag-Nederland; meer dan een derde van de collectie betreft kaarten van Zuid-Holland, Noord-Holland en – in mindere mate – Friesland en Zeeland. Het ging daarbij vooral om waterstaatkundige kaarten en meer specifiek om veel grootschalig materiaal, dat destijds door of in opdracht van de hoogheemraad-

	1551-1600	1601-1650	1651-1700	1701-1750	1751-1800	1801-1850	1851-1900	>1901	Totaal	Kaartbladen
Kartografische en geodetische naslagwerken	0	0	0	0	0	3	4	1	8	0
A. Catalogi van kaarten	0	0	0	0	0	0	3	1	4	0
B. Algemene kaarten en atlassen	0	0	1	0	1	1	14	9	26	650
Rivierkaarten	0	1	0	5	6	1	8	5	26	35
Hydrografische kaarten	0	0	0	0	0	0	8	17	25	30
Zuid-Holland	0	5	4	18	12	3	3	1	46	265
Noord-Holland	0	15	7	22	8	3	4	1	60	135
Zeeland	0	1	0	3	4	0	3	1	12	12
Utrecht	0	0	2	2	1	0	1	0	6	11
Friesland	0	0	0	2	0	0	4	1	7	12
Groningen	0	0	1	0	1	1	9	3	15	30
Overijssel en Drenthe	0	0	1	1	0	3	2	1	8	11
Gelderland	0	0	0	0	3	0	2	0	5	10
Noord-Brabant	0	0	0	0	1	0	1	1	3	7
Limburg	0	0	0	0	0	0	2	1	3	10
Steden	3	0	23	16	6	2	6	5	61	325
Totaal	3	22	39	69	43	17	74	48	315	1.543
Percentage	1%	7%	12%	22%	14%	5%	23%	15%	100%	

6. Kwantitatief overzicht van de titelvermeldingen van kaarten in Beekmans kaartencatalogus. Beekman maakte in thematisch opzicht een onderscheid in rivierkaarten, hydrografische kaarten van kusten en benedenrivieren en overige waterstaatkundige kaarten (zoals die van de hoogheemraadschappen). Laatstgenoemde categorie verdeelde hij regionaal onder in provincies.

schappen was vervaardigd. Zoals gezegd, ging Beekmans aandacht hoofdzakelijk uit naar de waterstaatkundige situatie van westelijk Nederland en zijn collectie bood dan ook een goede afspiegeling van datgene wat op dit terrein aan kaartmateriaal was gepubliceerd. Te noemen zijn bijvoorbeeld exemplaren van de befaamde wandkaarten van Rijnland door Jan Jansz. Dou en Steven Pietersz. van Broeckhuijsen uit 1647 (uitgaven 1687 en 1746),²⁰ van Delfland door de gebroeders Cruquius uit 1712²¹ en van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland door Dou uit 1680.²²

Voorts had Beekman de beschikking over een relatief groot aantal regio-overschrijdende rivierkaarten en hydrografische kaarten. Dit materiaal besloeg ongeveer een zesde deel van zijn collectie. Bij de rivierkaarten ging het met name om achttiende-eeuwse kartografische documenten van toenmalige rivierkundige situaties en verbeteringen.²³

Het hydrografische deel betrof voornamelijk kaartbladen uit de negentiende en vroege twintigste eeuw, gepubliceerd door het Ministerie van Marine.²⁴

Een laatste relatief grote categorie kaarten binnen Beekmans collectie werd vertegenwoordigd door stadsplattegronden. Ruim zestig documenten van vooral West-Nederlandse steden sieren zijn catalogus, waaronder kartografische juweeltjes als Munro's vierbladige plattegrond van Rotterdam uit 1800²⁵ en verscheidene afbeeldingen van plaatsen uit het stedenboek van Joan Blaeu. Twee plattegronden van Antwerpen en één van Gent vormen de weinige representanten van de buitenlandse steden.²⁶

Het meeste kaartmateriaal is gedrukt; voor zover ik dit kan nagaan, had Beekman slechts één manuscriptkaart in bezit. Deze kaart staat vermeld op pagina 44 van de kaartencatalogus als 'Kaarte van de waterlossinge van de veenen [...] tusschen de Geldersche en Stichtse bergen [...] Geteekend en gekl.' door 'J. van Broeckhuijsen, 12 mei 1701'. En het gaat om een bijzondere handschriftkaart, want Deys (1988) noemt in zijn boek over de Gelderse Vallei alleen een kopie uit 1751. Hij vermeldt en passant dat de originele kaart 'nog niet is opgespoord'.²⁷ Dit origineel van de hand van de landmeter Justus van Broeckhuijsen (ca. 1670-1724) bleek dus tussen circa 1915 en 1950 in het bezit van Beekman. Navraag bij de TU Delft wees uit dat de kaart nu aldaar in de bibliothecaire collectie aanwezig is (zie afbeelding 7)!²⁸

7. Kaart van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in zestien bladen, Jan Jansz. Dou, 1680 (uitgave 1745, Utrecht UB, Kaart: Moll 202).

Gebruiken betekenis van de kaarten-verzameling

Bovengenoemde aantallen en specifieke kaartvoorbeelden tonen aan dat Beekman in de loop van de twintigste eeuw in het bezit kwam van een respectabele kaartenverzameling. Gezien de behoorlijke hoeveelheid kartografische pareltjes – met name de meerbladige hoogheemraadschapskaarten – moet Beekman een bemiddeld man zijn geweest, ofschoon oude kaarten in zijn tijd nog niet voor astronomische bedragen over de toonbank gingen. Het ligt voor de hand dat hij de kartografische kleinoden vooral aankocht op veilingen en bij antiquariaten. Van den Brink memoreert dat Beekman rond 1930 ook materiaal van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), waarbinnen hij destijds zeer actief was, in eigen huis had.²⁹ Zo'n 375 geregistreerde kaarten en een groot aantal boeken behoorden toe aan het KNAG, dat de documenten op gegeven moment terug in de collectie wilde. Het werd Beekman uiteindelijk toegestaan om enkele stukken in huis te houden; deze werken bleken immers voor hem van directe betekenis, gezien zijn voorzitterschap van de commissie voor Nederland en van de commissie voor de spelling van topografische namen. Beekman nam vermoedelijk geen beschrijvingen van de 'geleende' KNAG-documenten op in de catalogi van zijn privécollectie, hoewel enkele doorhalingen van titels in zowel de boeken- als kaartencatalogus hier

wellicht op zouden kunnen duiden.³⁰

Het lijkt geen twijfel dat Beekman zijn kaartencollectie benutte als belangrijke bron voor historisch-geografische publicaties, hoewel dat niet altijd even eenvoudig is te boekstaven.³¹

Daarnaast kan hem een grote passie voor de historische kartografie zeker niet onzegd worden. Dit blijkt vooral uit twee grote kaarttentoonstellingen, die in het najaar van 1917 en 1921 in het Amsterdamse Stedelijk Museum werden gehouden. Beekman was als inhoudelijk deskundige betrokken bij de organisatie en schreef de uitgebreide tentoonstellingscatalogi (Beekman, 1917 en 1921). Beide exposities, de eerste over de historische geografie van Holland ten noorden van het IJ en de tweede over het gebied tussen de Maas en het IJ, werden een doorslaand succes en trokken massale belangstelling.³² Opvallend voor hedendaagse begrippen was het grote aantal tentoongestelde items. De catalogus van 1917 telt bijna 630 nummers, terwijl die van 1921 maar liefst tegen de 1.000 kartografische en topografische documenten vermeldt! Ook de bruikleengevers staan in de catalogi telkens genoemd en men zou verwachten dat Beekman zelf zich daarbij niet onbetuigd zal hebben gelaten. Maar dat valt tegen; bij de tentoonstelling van 1917 gaf Beekman slechts zes kaarten in bruikleen en bij die van 1921 niet meer dan negen.³³ Het overgrote deel van de stukken bleek

8. Kaart van de Gelderse Vallei, Kaarte van de waaterlossinge van de veenen, en, landerijen geleegeen tussen de Gelderse en Stichse Bergen [...], Justus van Broeckhuijsen, 1701 (Delft TU, Trésor: TRL 33.4.07).

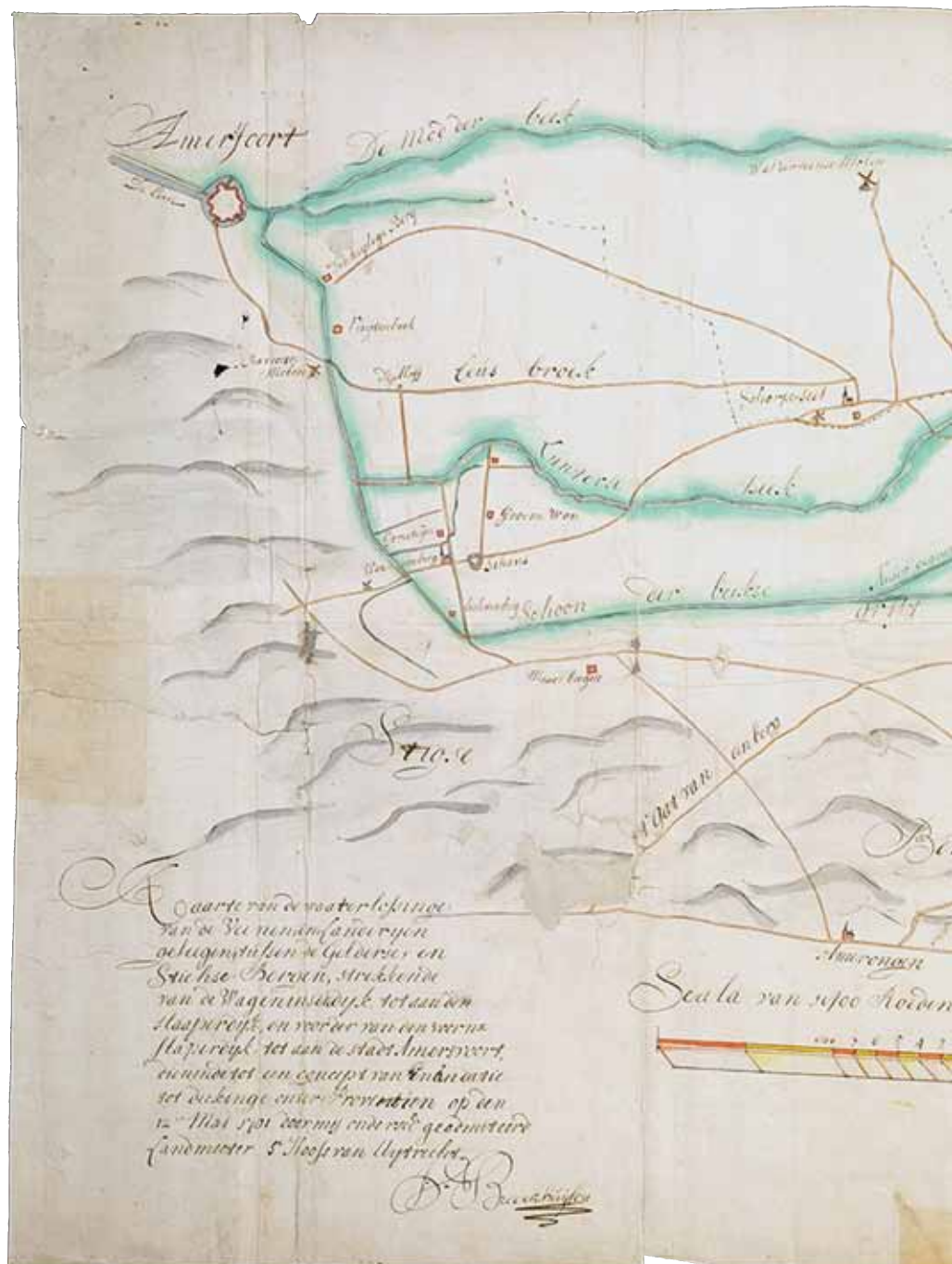
afkomstig van de grotere landelijke instellingen en bibliotheken. Óf Beekman had toen nog niet de beschikking over een heel uitgebreide collectie óf hij was zuinig op zijn eigen kaarten. Waarschijnlijk dat eerste, want – hoe gering zijn bijdrage ook – hij leverde naast een paar reproducties wel enkele originele oude kaarten. Mogelijk dat juist de tentoonstellingen in het Stedelijk Museum Beekmans verzamelwoede hebben aangewakkerd? Hoe dan ook, aan het eind van zijn leven kon Beekman zich beroepen op een meer dan aansprekende kaartencollectie. Een verzameling, die vooral voor West- of Laag-Nederland een vrijwel compleet overzicht bood van datgene wat er op waterstaatkundig gebied aan met name grootschalig, ambtelijk kaartmateriaal uit de zeventiende tot en met de negentiende eeuw voorhanden was.

'Sold en bloc'?

Hoe liep het verder af met de boeken- en kaartenverzameling van Beekman?

Bekend is dat een representant van de boekhandel-uitgeverij Nijhoff – directeur Wouter Nijhoff was goed bevriend met Beekman – de hele bibliotheek al in 1922 heeft bekeken en getaxeerd.³⁴

Pas in 1943 volgde een daadwerkelijke verkoop aan Nijhoff, met dien verstande dat Beekman de bibliotheek nog mocht houden zolang hij dat nodig achtte. Uiteindelijk veilde Nijhoff de bibliotheek na Beekmans overlijden in 1947. In de 620 kavels tellende veilingcatalogus *Waterways, Dikes, Polders* [...] van 1949 wordt over Beekmans verzameling het volgende gezegd: "This collection is brought together about 70 years by Dr. A.A. Beekman [...]. I beg to draw your special attention to the splendid collection of maps and the famous atlases of the so-called "Hoogheemraadschappen" (high offices of the dike-reeves), which were published in the 17th and 18th centuries. These atlases are monuments of cartography [...]. As it would be impossible to again bring a similar collection together, which contains about 1325 books, atlases and tracts, 225 single maps and moreover the Zuiderzee collection, it will be sold en bloc. The price of the collection is Gld. 15.000.-".³⁵ Vooral de kartografische component bin-

nen Beekmans collectie wordt dus genoemd. Het lijkt er overigens niet op dat tijdens de bewuste veiling de gehele verzameling onder de hamer ging. De aantallen van 1.325 boeken en 225 kaarten stroken niet met de opsommingen in de boeken- en handschriftencatalogus (bijna 1.900 items) en de kaartencatalogus (ruim 300 items). Het blijkt bijvoorbeeld dat veel stadsplattegronden niet ter veiling kwamen. Althans, ze figureren niet in de veilingcatalogus met een toch hoofdzakelijk waterstaatkundige lading. Of de verzameling waterstaatkundige publicaties daadwerkelijk 'en bloc' werd verkocht, is niet duidelijk. Met zekerheid werd een belangrijk deel, waaronder dus

ook vele kaarten, aangekocht door de toenmalige Technische Hogeschool in Delft en volgens Kouwenhoven mogelijk ook de Landbouwhogeschool in Wageningen. Aangezien Beekmans naam helaas niet voor komt in de provenancegegevens van de bibliothecaire instellingen, zou nader onderzoek dit moeten uitwijzen.³⁶ De bovengenoemde manuscriptkaart van Van Broeckhuijsen is in elk geval in Delft terechtgekomen. Hoe de kaartencatalogus ooit bij de Universiteitsbibliotheek Utrecht is beland, blijft voornamelijk een raadsel.³⁷ Met behulp van deze teruggevonden catalogus is de reconstructie van Beekmans kartografische collectie echter nog slechts een koud kunstje!

24. *Ibid.*, p. 60.

25. *Ibid.*, p. 75. Daaronder wel een bijzondere vermelding van een kaart van Antwerpen: 'Kaart van de stad Antwerpen en omstreken m.e. bijkaartje waarop de benedenloop der Schelde en de daaraan gelegen schansen, m. 3 gezichten op de stad en tekeningen van de voornaamste gebouwen en vers. m.h. wapen van Antwerpen. Alles in kleuren en met goud gehooft en m. gouden namen.' Het betreft hier naar alle waarschijnlijkheid de kaart *Marchionatus Sacri Romani Imperii*, gegraveerd en uitgegeven door Claes Jansz. Visscher, 1624.

26. Deys 1988, Kaart 271. De kopie, die bewaard wordt in het Nationaal Archief in Den Haag (VTHR 4104), is vervaardigd door W.B. van Hasselt.

27. Delft TU, Trésor: TRL 33.4.07. Met dank aan conservator Marietje Ruijgrok. Zie voor de digitale versie: <http://discover.tudelft.nl:8888/recordview/view?recordId=aleph%3A000363197&language=nl>

28. Van den Brink 2010, p. 190.

29. Het merendeel van de boeken en kaarten uit het bezit van het KNAG verwierf Beekman van Jacob Kuyper, de oprichter van de Afdeling Nederland binnen het genootschap. Deze actieve onderzoeksafdeling, waarvan Beekman later lid en voorzitter werd, had niet alleen vrije toegang tot de depotcollectie van het KNAG. Ook hadden leden van de afdeling de mogelijkheid om antiquarisch materiaal te lenen. Het gebrek aan een goede registratie zorgde ervoor dat veel geleende documenten bij hen bleven 'hangen' en vaak ongemerkt in het eigen boeken- en kaartenbezit over ging. Mededeling van dr. P.P.W.J. van den Brink, 11 juni 2015.

30. Zo bevat onder meer deel 5 van de *Geschiedkundige atlas van Nederland* enkele door Beekman met 'AB' gesigioneerde kaarten, waarbij op blad 3 de deelkaarten II (Amsterdam) en III (Haarlem) duidelijk gebaseerd zijn op de plattegronden van Jacob van Deventer. Van de reeks plattegronden van Van Deventer bezat Beekman een facsimile. In dezelfde atlas en ook in diverse schoolatlassen hanteert Beekman op diverse kaarten de indeling in grondsoorten, die hij overnam van Starings *Geologische kaart van Nederland* op een schaal van 1:200.000. Een exemplaar van die kaartserie uit 1858-1867 (eerste editie) bevond zich in zijn verzameling. Een laatste voorbeeld betreft kaartbijlage IV in *Nederland als polderland* (tweede editie, 1915); hierin lijkt bijk kaart C (*Voormalige en tegenwoordige toestand der Rijnverdeling*) te steunen op de door Jacob Engelman vervaardigde *Kaart van den Rijnstroom* [...] uit 1793. Deze kaart zat ook in Beekmans collectie.

31. Easton 1924, p. 439; Commissie van redactie [van het KNAG] (1947), p. 26.

32. Beekman 1917, nrs. 1, 141, 167, 289, 502 en 621; Beekman (1921), nrs. 1, 643, 645, 709, 753,

756, 786, 802, 894, 918.

33. Kouwenhoven 2005, p. 50.

34. *Waterways, Dikes, Polders* [...] [1949], p.

1. Met dank aan dr. P.P.W.J. van den Brink, die mij op deze veilingcatalogus attent maakte en kopieën van twee exemplaren uit een Delftse particuliere collectie deed toekomen. Worldcat (peildatum: juli 2015) noemt voor wat betreft de beschikbaarheid in openbare verzamelingen twee Duitse bibliotheken: de Landschaftsbibliothek Aurich (56.30.01.104) en de Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen (8 GEN 120).

35. Navraag bij de bibliotheek van de TU Delft leidde helaas niet tot definitieve herkomstgegevens van Beekman. De komende jaren is men echter van plan om het archief onder handen te nemen en zou hierover meer duidelijkheid kunnen komen.

36. Mogelijk dat de catalogus via vakgenoten binnen het netwerk van Beekman terecht kwam bij een Utrechtse geograaf, die het handschrift uiteindelijk overdroeg aan de Universiteitsbibliotheek Utrecht. Eén van de exemplaren van de boeken- en handschriftencatalogus belandde in elk geval via een oudere vakgenoot bij Kouwenhoven (2005, p. 45). maar het is niet duidelijk hoe die vakgenoot het document destijds in handen kreeg. Ook de herkomst van het tweede exemplaar is mij niet bekend.

Literatuur

[Beekman, A.A.]. 1917. *Catalogus van kaarten, enz., betrekking hebbende op de oudere en tegenwoordige gesteldheid van Holland's Noorderkwartier, aanwezig op de tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam gedurende de maand september 1917: Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*. – Leiden: Brill, 1917. – 2^e druk: ca. 1918..

Beekman, A.A. 1921. *Catalogus van kaarten, enz., betrekking hebbende op de oudere en tegenwoordige gesteldheid van Holland tusschen Maas en IJ, aanwezig op de tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam in september en oktober 1921: Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*. – Leiden: Brill, 1921.

Brink, P. van den. 2010. *Dienstbare kaarten: een cartografische geschiedenis van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap en het Tijdschrift 1873-1966*. – Houten: HES & De Graaf Publishers, 2010.

Commissie van redactie [van het KNAG]. 1947. 'In memoriam dr. Anton A. Beekman', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap* 2^e serie LXIV (1947): p. 409-410.

Deys, H.P. 1988. *De Gelderse Vallei: geschiedenis in oude kaarten*. – Utrecht: HES, 1988.

Easton, C. 1924. 'Twee zeventigjarige: Dr. A.A. Beekman', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*

2^e serie XLI (1924): p. 438-441.

Fockema Andreae, S.J. 1951. 'Anton Albert Beekman, Amsterdam 5 januari 1854-'s-Gravenhage 23 mei 1947', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1950-1951*: p. 67-73.

Heslinga, M.W. 1977. 'Anton Albert Beekman en de vaderlandse aardrijkskunde in het laatste van de negentiende eeuw', in: *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift* XI.5 (1977): p. 324-338.

Heslinga, M.W. 1989 'Beekman, Anton Albert (1854-1947)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland*. – Den Haag, 1989. – Dl. 3.

Koeman, C. 1985. *Atlantes Neerlandici Vol. VI: A suppl. to the vols. I-V and a bibliography of geographical, celestial and thematic atlases published in the Netherlands between 1880 and 1940*. – Alphen aan den Rijn: Canaletto.

Koeman, C. 1985. *Geschiedenis van de kartografie van Nederland: Zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplattegronden*. – Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1985. – 2de druk.

Kouwenhoven, A.O. 2004. *Anton Albert Beekman (1854-1947): Een geannoteerde keuzebibliografie met biografische inleiding*. – Zeist: Stichting Discom, 2004.- (*Bibliografische bijdragen*; 112).

Kouwenhoven, A.O. 2005. *A.A. Beekman (1854-1947): Biografisch en bibliografisch: Zijn bronnen en zijn bibliotheek*. – Zeist: Stichting DISCOM, 2005.- (*Bibliografische bijdragen*; 113).

Verwoerd, H.E. 1979. *Schoolatlassen en aardrijkskundige leerboeken van Beekman en Schuiling met annotaties van de atlassen*. – Amsterdam: Stichting DISCOM, 1979. – (*Bibliografische bijdragen*; 10).

Waterways, Dikes, Polders [...] [1949], *Waterways, Dikes, Polders, Hydraulic Engineering, Windmills etc. in The Netherlands: A Most Important and Representative Collection of Historical, Geographical, Technical and Legal Books and Separate Maps, for the greater Part formed by the late Dr. A.A. Beekman*. – The Hague: Martinus Nijhoff, [1949].

Summary

The map collection of Anton Albert Beekman / Marco van Egmond

The historical geographer Anton Albert Beekman (1854-1947) is known as one of the Dutch pioneers in the field of the history of cartography. He published many geographical, historical, and cartographical articles and books. For these Beekman made use of, among others, an extensive private library that consisted both of books and of maps. Quite recently the manuscript catalogue of Beekman's map collection surfaced. This catalogue offers a fine insight in the composition of an early 20th-century private map collection and in its importance from an historical-cartographical point of view.

In 2015 is veel werk verricht om de veelvuldig geraadpleegde kaarten van de bekende *Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK)* digitaal ter beschikking te stellen via de Beeldbank. Veel studenten, docenten en onderzoekers maken gebruik van deze kaarten voor vergelijkend landschapsonderzoek vanaf 1850: de grote ruimtelijke ontwikkelingen moeten nog plaatsvinden, waardoor de kaarten een min of meer oorspronkelijk landschap laten zien. In de Beeldbank staan alle edities waarover de Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit (UBVU) beschikt overzichtelijk per bladnummer gegroepeerd, wat vergelijking van edities gemakkelijk maakt. Daarnaast zijn ook enkele edities georeferereerd opgenomen in Geoplaza, het VU-portaal voor GIS en geodata. Tenslotte zijn alle TMK-kaarten die op papier zijn uitgegeven uit de collectie geïnventariseerd en waar nodig gerestaureerd. De informatie over elk aanwezig bladnummer wordt zowel op papier samen met een bladindex als digitaal via Geoplaza ter beschikking gesteld.

Beeldbank

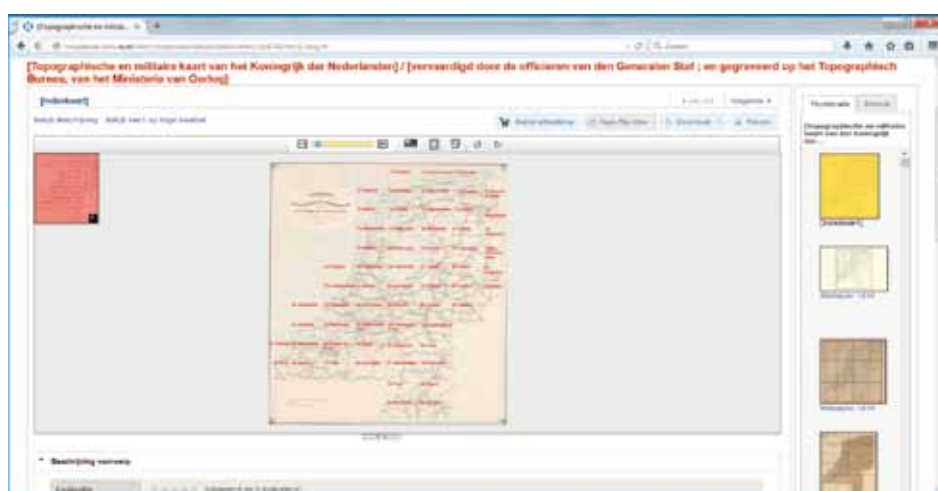
De uit 62 bladen bestaande serie topografische kaarten, die als eerste landsdekkend op een schaal van 1:50.000 is verschenen, is uitgegeven tussen 1850 en 1864. Daarna volgden nieuwe edities en al dan niet gewijzigde herdrukken in halve en kwartbladen tot 1939, afgaand

Drs A.H. Ruitinga is conservator Kaarten en Atlassen van de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zij heeft aan de VU historische geografie gestudeerd, boek- en bibliotheekwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en historische kartografie in Utrecht.

De Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden

digitaal beschikbaar in Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam

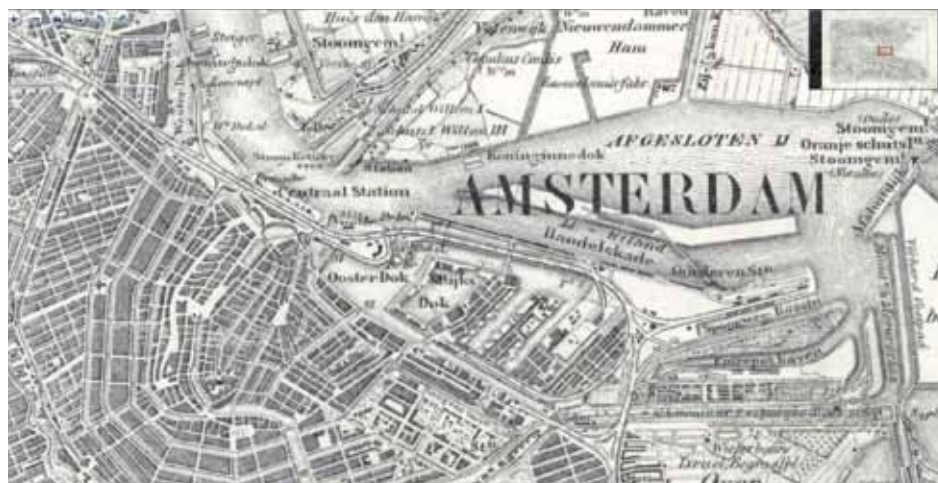
1. Beginscherm van de TMK 1845-1927.

<http://imagebase.ubvu.vu.nl/cdm/compoundobject/collection/krt/id/6743/rec/1>

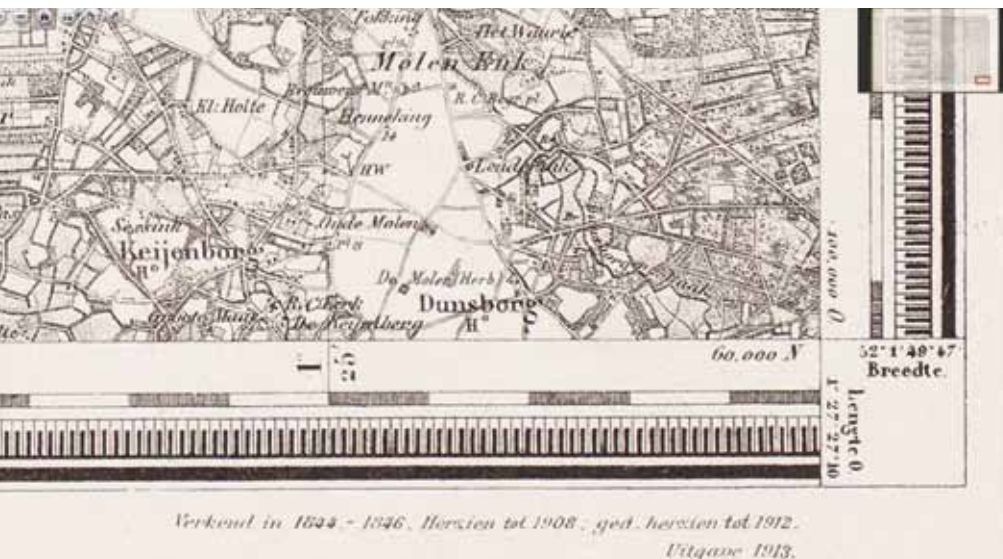
op een uitgebreid overzicht op de website www.oudestafkaarten.nl.

De UBVU heeft de scans, die oorspronkelijk bij het Kadaster vandaan komen, betrokken via het instituut voor 'Data Archiving and Networked Services'

(DANS). Het gaat om verschillende edities van de hele bladen van de TMK. De kaartbladen zijn uitgegeven tussen 1845 en 1927. Het aantal edities per bladnummer varieert, gemiddeld zijn vier edities beschikbaar. In de Beeldbank wordt eerst

2. Blad 25, Amsterdam. Uitgave 1909. Maximaal ingezoomd.

3. Detail van Blad 33 Zutphen uit de set 1888-1918.

een overzichtskaart getoond met in rood de bladnummers en de namen van de kaartbladen, de zogenaamde indexkaart. Rechts van dit scherm staat een kolom met daarboven twee tabs: *Thumbnails* en *Inhoud*. Onder *Inhoud* kan geklikt worden op *Bladwijzer*, *Verklaring* en *Bladnummers*. Te zien is dan dat er zeven bladwijzers zijn opgenomen, uitgegeven tussen 1870 en 1915. Vervolgens zijn acht *Verklaringen* opgenomen, uitgegeven tussen 1864 en 1931. Hierop staat de legenda van de kaart. Als geklikt wordt op de bladnummers is in een oogopslag te zien van welke jaren een blad te raadplegen is. De kaarten zijn het beste in detail te bekijken door links boven in het scherm te klikken op *Bekijk kaart op hoge kwaliteit*. Als geklikt wordt op *Bekijk beschrijving* worden de metadata getoond, inclu-

sief bijzonderheden met betrekking tot de uitgave, bijvoorbeeld wanneer de *Verkenning* heeft plaatsgevonden of wanneer de kaart herzien is. Onder de metadata kunnen via *Contact* vragen gesteld worden aan de Digitale Balie van de UB. Een manier om snel door de kaarten heen te bladeren is door gebruik te maken van de knop bovenaan de pagina *Page flip view*. Ook kunnen met deze functie meerdere pagina's tegelijk doorzocht worden. Het bestellen van een afbeelding in hoge resolutie is afgeschermd in verband met rechten van het Kadaster.

In een eerder stadium is ook een andere set TMK-kaarten in de Beeldbank gezet. Deze set is gebaseerd op kaarten uit eigen bezit van de UB/VU. De kaarten zijn dubbelgevouwen ingebonden in twee grote boekbanden en beslaan de periode

4. TMK in de Beeldbank. De link naar de Beeldbank is:

1888-1918. Hoewel deze kaarten bij het scannen niet helemaal vlak gelegd konden worden is hiervan nauwelijks iets te zien op de digitale kaarten in de Beeldbank. De scans werden gemaakt door de firma Picturae in Heiloo. Op dezelfde manier zoals hierboven beschreven, staan ze in de Beeldbank. Het kan voorkomen dat hier andere kaarten inzitten dan bij de hierboven beschreven set. De uitgave van 1913 van Blad 33 Zutphen bijvoorbeeld komt niet voor in de set van het Kadaster. Ook kunnen verschillen voorkomen wat kleur betreft: Blad 32 Amersfoort uit 1909 is lichter van kleur dan het identieke blad van het Kadaster. Dit heeft met de kwaliteit van het papier te maken. Wie in de Beeldbank van de UB/VU zoekt bij *Oude kaarten* en in het zoekscherm *TMK* intypt zal dus twee titels aantreffen.

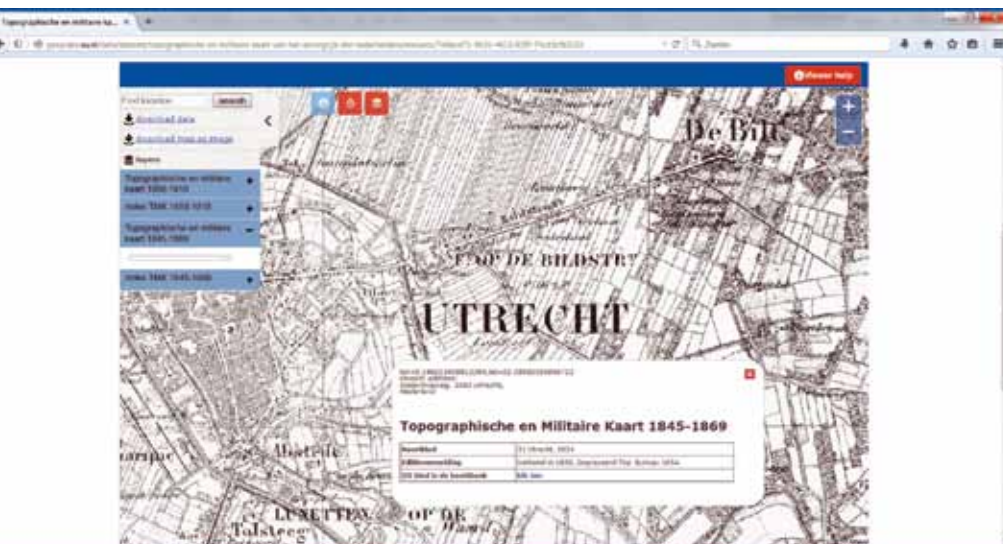
Geoplaza

Op Geoplaza staan twee georeferenciede datasets van de TMK. De ene set is gebaseerd op de eerste, via DANS verkregen, editie. De bladen dateren uit de periode 1845-1869. De tweede set is gebaseerd op de kaarten uit de twee boekbanden uit de periode 1888-1918, die ook in de Beeldbank staan.

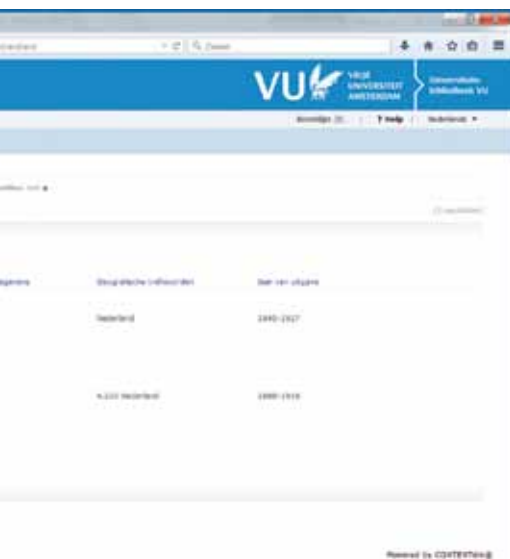
Als de set van 1845-1869 is aangeklikt in de blauwe balk aan de linkerkant van het scherm verschijnt de TMK (nog niet ingezoomd) als volgt:

Met het schuifbalkje kan de ondergrond zichtbaar gemaakt worden.

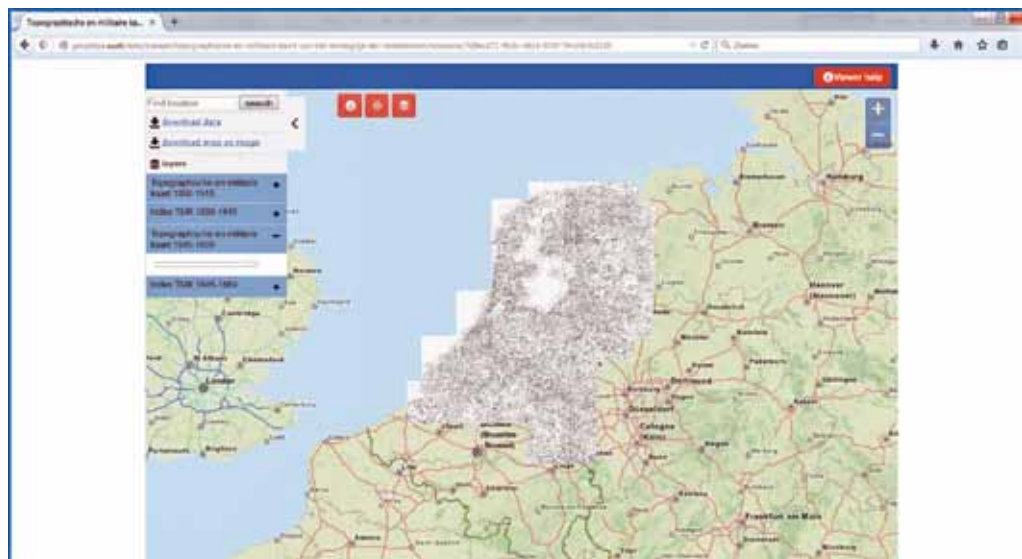
De ondergrond is standaard ingesteld op Map Quest-OSM Tiles, maar kan desgewenst aangepast worden naar bijvoorbeeld Google Satellite of Open Streetmap via de rode button: *Change base layer*.

6. Blad 31, Utrecht uit 1854.

<http://imagebase.ubvu.vu.nl/cdm/>.

5. TMK op Geoplasza.

Vervolgens kan ingezoomd worden naar het gewenste gebied. Via de rode informatiebutton (met een *i* erin) kan elk punt op de kaart aangeklikt worden om de gegevens van het achterliggende kaartblad op te roepen. De button wordt dan blauw en geeft bijvoorbeeld het volgende resultaat bij een punt op de kaart in de buurt van Utrecht (zie afbeelding 7). Het kaartblad stamt uit 1854. Tevens is een link naar het kaartblad in de Beeldbank opgenomen.

Bij de andere set kunnen op dezelfde manier de kaartbladgegevens opgehaald worden. Het bijbehorende kaartblad dateert uit 1901. Op die manier kan eenzelfde gebied uit verschillende periodes gemakkelijk vergeleken worden.

Staan beide sets open en wordt een kaartpunt aangeklikt, dan verschijnen tegelijkertijd de editiegegevens van beide bijbehorende kaarten.

Van beide sets kan ook een bladindex getoond worden.

De kaart op het scherm kan in een eigen bestand opgeslagen worden via de button *download map as image*. Het is ook mogelijk een deel van een kaart te downloaden. Door te klikken op *download data*, kan een gebied geselecteerd worden en vervolgens worden gedownload als geotiff.

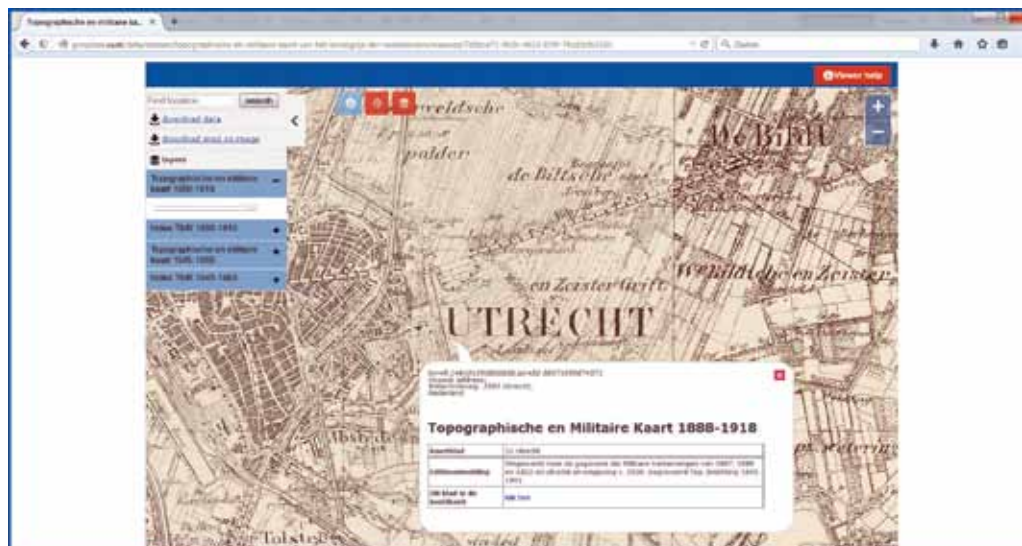
Het downloaden is alleen mogelijk van kaarten uit de set van 1888-1918.

Gedrukte TMK-kaarten in eigen bezit

De UBvU bezit een groot aantal kaarten van de TMK. Het gaat om 198 losse bladen, 62 ingebonden kaarten en dan

nog 2 sets van de facsimile-uitgave uit 1973. Voor de volledigheid voeg ik daar dan ook nog aan toe de fotografische reproductie in kleur van de nettekeningen (ontwerpen) van de TMK 1:50.000, vervaardigd tussen 1836-1859 en vergroot naar de schaal 1:25.000, in 1984 uitgegeven door STIBOKA. Deze netminuten, nu berustend in het Nationaal Archief, dienden als voorbeeld voor het graveren op de steen van de uiteindelijk gedrukte versie van de TMK. De vroegste terreinopnamen betreffen het blad Breda (1838-1840), gegraveerd in 1843/44. Of alle door het Kadaster uitgegeven exemplaren in de UBvU aanwezig zijn, is moeilijk te zeggen, want er bestaan vele varianten per uitgegeven blad en een totaaloverzicht van wat ooit uitgegeven is van de TMK ontbreekt. De geschiedenis van deze kaart is complex.

Een eerste reden hiervoor is de datering. Frans Scholten heeft in zijn artikel over *De (on)betrouwbaarheid van de Topografische en Militaire Kaart* hier al op gewezen.¹ Het jaar van uitgave zegt niet alles. Een of meer stippen achter het jaartal dat op de kaart staat, geven soms aan of er sprake is van een bijgewerkte druk. Een tweede punt is de uitvoering. In de UBvU-collectie zitten soms kaarten met hetzelfde jaar van uitgave, maar anders uitgevoerd. Zo zijn er twee kaarten van Amsterdam uit 1913. Een ervan heeft een rood gedrukt raster, met daaroverheen nog een raster in manuscript en de ander is zonder raster uitgevoerd. Ooit heeft kaartenverzamelaar Peter Nugter, van wie de UBvU een collectie kaarten heeft overgenomen, een poging gedaan om de varianten per kaartblad te beschrijven op grond van verschil-

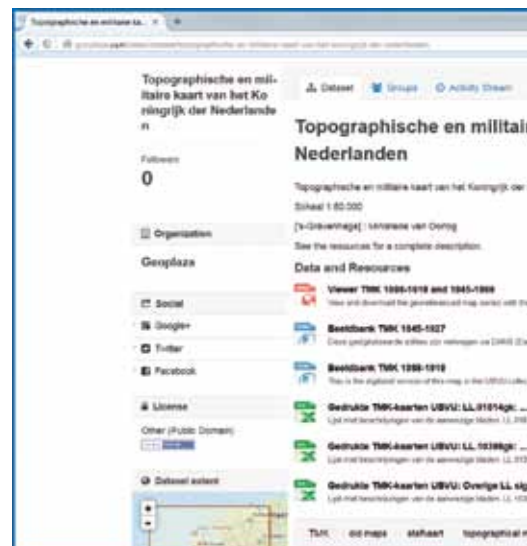
7. Blad 31, Utrecht uit 1901.

LET. ¹	UITGAVE ²	EX. ³	DETERMINATIE/TOELICHTING
vervolg BLAD 5			HARLINGEN
B	[1862]	6	Uitgave met alléén spoorlijn Harlingen - Leeuwarden
C	[1869]	4	Uitgave met spoorlijnen Harlingen - Leeuwarden én Meppel - Leeuwarden + oude schaalstokken (" Ellen " en " Ned. Mijlen ").
D	[1871]	0	Enige uitgave met MP - nummering langs de weg (Leeuwarden -) Dronrijp - Franeker - Harlingen én zonder Stroomleidende dam ± 2 km W. van Harlingen.
E	[1874]	2	Enige uitgave met Stroomleidende dam (ten W. v. Harlingen) van ca. 1 km lengte.
F	1875;HZ	1	Enige uitgave met Stroomleidende dam van ca. 2½ km lengte en zonder spoorlijn Leeuwarden - Sneek.
G	[1883]	0	Weg Berlikum - St. Anna Parochie nog zonder signatuur voor grind/macadam en wel spoorlijn Sneek - Leeuwarden.
H	[1885]	1	Grind/macadam signatuur op de weg St. Anna Parochie - Berlikum, maar nog geen dijk, die door " Ooster Dobbe " (NO - hoek blad) loopt.
H ^A	1886;HZ	0	Behoudens uitgave - stempeltje gelijk aan variant " H ".
I	[1886]	1	Dijk door " Ooster Dobbe " (NO - hoek blad), maar nog geen spoorlijn langs de parochie - dorpen.
J	[ca. 1895]	2	Uitgave met gedeeltelijk geradeerde spoorlijnen in de Bildt - polders.
K ^A	1908	4	Zonder toelichting als bij variant " K ^B ".
K ^B	1908	3	" Op dit blad (zwartdruk) is de hydrographische toestand verouderd. Gelijkijdig ... is bijgewerkt. "
K ^C	1908	2	kleurenitgave
L	1932	0	In 2 delen (W- en O- blad).

8. Beschrijving van Blad 5 uit de Determinatie-Tabel.

len in het kaartbeeld. Hij noemde dit de *Determinatie-Tabel ten behoeve van de Topografische en militaire kaart des Rijks*. Deze tabel gaat echter niet verder dan blad 7. Zo ontdekte hij een Blad van Vlieland met drie strekdammen tussen paal 42 en 43 en een met vijf strekdammen, waarmee hij tot een datering kwam van respectievelijk 1883 en 1885. Ter illustratie van zijn werkwijze laat ik zien hoe hij dat bij Blad 5 van Harlingen gedaan heeft (zie afbeelding 8). In de derde kolom staat het aantal exemplaren dat hij bij de Topografische Dienst in Emmen heeft aangetroffen. Voor de UBvU was het ondoenlijk om op die manier te werk te gaan. Wat wel

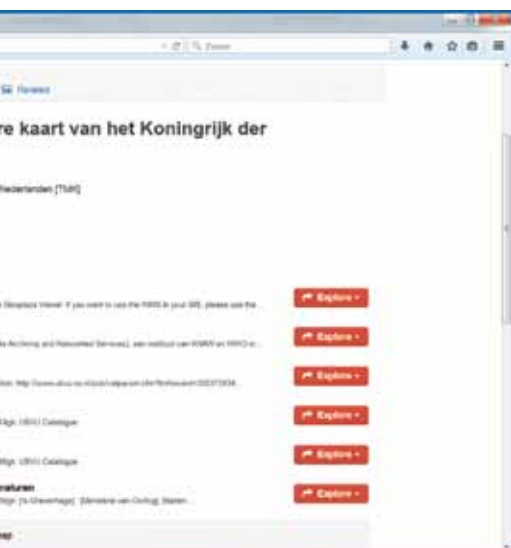
gedaan is, is het maken van een overzicht van de kaartbladen met al hun bijzonderheden. In eerste instantie zijn dat de gegevens die op de kaart staan wat betreft de editie, inclusief de jaartallen van verkenningen en al dan niet gedeeltelijke herzieningen. Daarnaast zijn gegevens opgenomen over de fysieke staat. Van nogal wat kaarten ontbreken de randgegevens. Tenslotte zijn overige kenmerken opgenomen zoals rasters, stempels, herkomstgegevens en, waar van toepassing, in potlood door Nugter toegevoegde aantekeningen over de uitgave. Aan bijvoorbeeld blad 10 van Sneek dat gegraveerd is in 1864 en die je zou kunnen beschouwen als een eerste uitgave

9. TMK op Geoplasa

10. Detail van Blad 44 Geertruidenberg, 1908, gebruikt voor de expositie.

is in potlood op de kaart toegevoegd, dat het in werkelijkheid om een variant gaat: een uitgave van 1887.

Deze inventarisatie is in verkorte vorm opgenomen bij de bladindexen van alle kaartseries die de UBvU ter beschikking stelt aan het publiek, in geprinte vorm. Om ook de uitgebreide versie toegankelijk te maken, is de complete inventarisatie op Geopla gezet als toevoeging aan de TMK-dataset. Ook de facsimile-uitgave is hierin opgenomen en het overzicht van de via DANS verkregen kaarten.

Op Geopla is bij de dataset van de TMK onder *Data and Resources* te raadplegen:

- Viewer TMK 1888-1918 en 1845-1869
- Beeldbank TMK 1845-1927

- Beeldbank TMK 1888-1918
- Gedrukte TMK-kaarten UBvU: LL.01814gk (ongevouwen kaarten)
- Gedrukte TMK-kaarten: LL.10398gk (gevouwen editie op linnen)
- Gedrukte TMK-kaarten: Overige LL signatures (incl. facsimile's en alles wat in de Beeldbank en op Geopla staat.

Om dit project, want zo kun je het wel noemen, af te sluiten is een kleine expositie gehouden in de hal van het Hoofgebouw van de VU. 24 kaartbladen uit een originele set zijn als aaneengesloten geheel getoond tegen de achterwand van de Erfgoedvitrine van de UBvU. Hiervoor

is een editie gebruikt, die op linnen is geplakt, waarbij met name het water schitterend is ingekleurd. In verband hiermee is dan ook gekozen voor een waterrijk deel van Nederland: het Rivierengebied en Zeeland.

Conclusie

Als universiteitsbibliotheek laten we zien hoe het digitale aanbod van kaarten aansluit op het aanbod van de kaarten in de papieren collectie en vice versa. Niet alles wat op papier aanwezig is, is digitaal beschikbaar en niet alles wat digitaal beschikbaar is, is op papier aanwezig. Door de wijze van presenteren zijn die verschillen echter wel duidelijk gemaakt. Voor wie onderzoek doet met behulp van deze TMK-kaarten is een exacte bronvermelding mogelijk, doordat metadata voor zover bekend, zijn toegevoegd. Het ligt in de bedoeling om, met de ervaring die we hiermee opgedaan hebben, ook andere kaartensets aan te bieden,

zoals bijvoorbeeld de zogenaamde Bonne-bladen op de schaal 1:25.000, want ook die edities zijn via DANS beschikbaar gesteld. En ook hiervan beschikt de Kaarten-verzameling over vele gedrukte varianten.

Noot

1 *Caert-Thresoor* 32(2013)nr3, pp. 75-84.

Summary

The *Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden* digitally available in the University Library of the Vrije Universiteit Amsterdam / Lida Ruitinga

In 2015 much work was carried out to provide digital access to the frequently consulted maps of the well-known *Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden* (TMK) through the University Library's Image Database (Beeldbank). Many students, teachers and university researchers use these maps for comparative research into landscape alterations since 1850: the big spatial developments had still to take place, which means that the maps show a

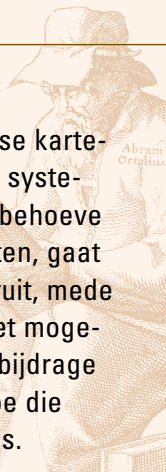
more or less original landscape.

In the Image Database you can find all the editions of the TMK that were made available to our Library by DANS, an institute which promotes sustained access to digital research data. The maps are searchable by sheet number, which facilitates the comparison of different editions. Another set, based on maps from the UBvU Collection, has also been digitized for the Image Database. Furthermore, several sets have also been georeferenced for Geoplaza, the portal for geodata at the VU, which includes a download facility. Finally, an inventory has been made of all the TMK paper maps in the UBvU Collection. Where necessary, restoration work has taken place. Sheet-by-sheet information, including particulars about edition, physical state, stamps etc., is provided by index sheets (on paper) and, digitally, at Geoplaza. Links which can be used are: <http://geoplaza.vu.nl/data/dataset/topographische-en-militaire-kaart-van-het-koninkrijk-der-nederlanden>, <http://imagebase.ubvu.vu.nl/cdm/search/collection/krt/searchterm/tmk/order/nosort>.

11. Erfgoedvitrine met compositie van TMK-kaarten

De negentiende-eeuwse kartering van Java, vóór de systematische opname ten behoeve van de residentiekaarten, gaat slechts langzaam vooruit, mede door onbekendheid met mogelijke bronnen. In deze bijdrage gaan de auteurs na hoe die vooruitgang verlopen is.

Elger Heere & Ferjan Ormeling

De nauwkeurigheid van kaarten van Java vóór de triangulatie (1800-1850)

1. Raffles' Map of Java 1:996.000. UB Utrecht MAG:T qu 14.].

Ontwikkeling van de kartering

In 1817 publiceerde Thomas Stamford Raffles zijn *History of Java*. Daar hoorde een kaart van dat eiland bij, op de schaal

Dr E. Heere is docent Kartografie bij de opleiding Geodesie / Geo-Informatica en onderzoeker bij het lectoraat Vernieuwing van de bouwketen, beiden aan de Hogeschool Utrecht. In 2008 promoveerde hij op een proefschrift over ICT toepassingen bij historisch kartografisch onderzoek.

Dr F.J. Ormeling is emeritus hoogleraar kartografie en lid van de onderzoeksgroep Explokart, Universiteit van Amsterdam.

1:996.000, en die kaart was de meest nauwkeurige gedrukte kaart die tot op dat moment van het eiland was vervaardigd. Het zou gaan om een compilatie van ouder materiaal, nog onder het bewind van de VOC vervaardigd, van kaarten die onder Daendels tot stand waren gekomen, en van topografische opnames die tijdens het Britse interregnum door Nederlandse geodeten-kartografen werden uitgevoerd, en resulteerden in kaarten van Bantam en van de Preanger Regentschappen.

De marineschool in Semarang had daar een belangrijke rol bij gespeeld.¹ Afgezien van de productie van zeekaarten hadden leerlingen van deze school vanaf 1790 regentschappen aan de noordkust van Java systematisch gekarteerd evenals de vanuit het binnenland slecht toegankelijke havens aan de zuidkust. Degenen die onder Raffles (1811-1816) Bantam en de Preanger opnamen waren ook van dit opleidingsinstituut afkomstig. Gouverneur-generaal Daendels (1808-1811) had voortvarend allerlei maatregelen af-

gekondigd om tot een beter kartografisch overzicht van de kolonie te komen, en was daar met een hieronder beschreven kaart van Dubois uit 1811 ook in geslaagd. Het is echter de verdienste van Raffles dat dit materiaal ook in druk verscheen.

Het duurde even voordat deze kaart ook in Nederland beschikbaar was. Als Johannes van den Bosch, van 1802-1804 directeur van het Topografisch Bureau te Batavia,² in 1818 zijn *Atlas der Overzeesche Bezittingen van Zijne Majesteit den Koning der Neederlanden* uitgeeft, heeft hij bij de weergave van Java in die atlas nog niet van Raffles' kaart kunnen profiteren.

In 1825 barst de Java-oorlog los op Midden-Java en de Vorstenlanden, vanwege onvrede over de inbreuken op de soevereiniteit van de Javaanse vorsten ontstaan tijdens het bewind van Daendels en Raffles. De Nederlandse legerbevelhebbers, zoals de generaals H.M. de Cock en J.J. van Geen, moeten terugvallen op de kaart van Raffles,³ die (behalve voor de residen-

2. Detail met de kaart van Java uit de Atlas der Overzeesche Bezittingen van J. van den Bosch (1818) op de schaal 1:2.800.000. (UB Utrecht: Collectie Ackersdijck 178).

tie Semarang) juist voor het oorlogsterrein niet op reguliere systematische opnames was gebaseerd. Dat oorlogsterrein bevond zich met name in de residenties Banjumas, Bagelen, Kedu, Madiun en de Vorstenlanden Yogyakarta en Surakarta. Tijdens deze oorlog, die tot 1830 duurde, 8.000 Europese en een onbekend aantal Javaanse slachtoffers vergde, werd de kaart van Raffles voor dit gebied aangevuld en verbeterd.⁴ Dat gebeurde aan de hand van de terreinschetsen van de bevelhebbers van de mobiele colonnes waarmee Nederland de guerrilla's van de troonpretendent Dipo Negoro bestreed. De verbeterde kaart van het oorlogstheater (*Ile de Java. Carte de la partie principale du Théâtre de la Guerre de 1825 à 1830*, schaal 1:150.000) verscheen in 1833 in het boek *Memoires sur la guerre de Java 1825-1830* van F.V.H.A. de Stuers, een van de onderbevelhebbers uit dat conflict. Die kaart vormt een belangrijke aanvulling op de topografische opnames van Westen Noord-Java en de zuidkust door Semarangse pupillen.

Na deze oorlog wordt door de Nederlanders een nieuw uitforten bestaand verdedigingsstelsel op Java gebouwd, voor de verdediging van het eiland tegen zowel interne als externe bedreigingen, en dat vereiste aanvullende kartografische opnames. Die zijn nog niet verwerkt in de in 1835 verschenen *Kaart van het eiland Java* op de schaal 1:500.000 in 4 bladen vervaardigd door J.C. von Schierbrand; dat is een compilatie van bestaand materiaal. Wanneer in 1845 de *Kaart van het eiland Java* van de zeeofficier C.W.M. van de Velde, op de schaal 1:700.000 uitkomt, wordt deze, net zoals 25 jaar eerder bij Raffles, betiteld als de op dat moment meest nauwkeurige kaart van het eiland. Volgens De Seijff komt dat omdat hierbij ook de zeekaarten opgenomen door P. Melvill van Carnbee zijn gebruikt.⁵ Er is in 1847 op deze kaart, evenals voor de erop volgende kaart van Von Derfelden van Hinderstein, een uitgebreide toelichting verschenen.

Drie jaar eerder legde G.F. baron Von Derfelden van Hinderstein in zijn stu-

deerkamer in Benschop de laatste hand aan zijn *Kaart van onze bezittingen in de Oost* (op de schaal 1:2.250.000), op basis van materiaal dat hem door zijn vrienden en relaties, onder wie de voormalige Gouverneurs-Generaal J. van den Bosch en G.A.G.P. van der Capellen, was toegespeeld. Die kaart werd nog gecontroleerd door legerofficieren die op verlof uit Indië in Den Haag vertoefden, zoals C. van der Wijck. Vooral dankzij de bijbehorende *Mémoire Analytique* (1844) is dit een belangwekkende kaart omdat van alle beslissingen over geografische posities en vormen van objecten verantwoording wordt afgelegd door verwijzing naar de daartoe gebruikte bronnen. Voor Java gebruikt Von Derfelden van Hinderstein bovengenoemde *Kaart van het eiland Java* van Von Schierbrand.

In de tijd dat Von Derfelden van Hinderstein aan zijn overzichtskaart werkt is zeeofficier P. Melvill van Carnbee in de Indonesische archipel bezig met hydrografische opnames. De marine is wat betreft karteringswerkzaamheden na de

detachering van Melvill bij haar kaarten-depot (1841) zeker zo actief als de land-macht. In 1845 verschijnen zijn *Kaart van het eiland Java en omliggende eilanden en vaarwaters* (1:500.000), en een rapport van zijn hand over de wijze van samenstelling van deze kaart. Voskuil geeft aan dat hierin voor elk kustgedeelte wordt aangegeven welke kaart daarvoor als grondslag diende.⁶ Terug met verlof in Nederland start Melvill samen met Ph.F. von Siebold het tijdschrift de *Moniteur des Indes occidentales et orientales*, waarin zijn zee-kaarten worden opgenomen, omgewerkt en aangevuld tot algemene topografische kaarten. De *Carte de l'île de Java* op de schaal 1:2.200.000 van 1847 is daar één van. Daarnaast is zijn kaartmateriaal opgenomen in de *Algemeene Atlas van Nederlandsch Indië* die in samenwerking met W.F. Versteeg in de periode 1853-1862 uitkwam, helaas zonder overzichtskaart van Java.

In 1855 komt een van de fraaiste kaarten van Java uit: de *Kaart van het eiland*

Java van Franz Junghuhn op de schaal 1:350.000, maar omdat het hier een geologische kaart betreft is hij buiten het kader van dit nauwkeurigheidsonderzoek gehouden.

Al die kaarten zijn gebaseerd op een aantal astronomische plaatsbepalingen en verder op opnames in het terrein zonder dat er sprake was van triangulatie – dat werd niet noodzakelijk geacht voor de militaire doelstellingen. Men wenste primair een betrouwbaar inzicht in het terrein te krijgen, en zeker de kaarten van Van de Velde en Junghuhn gaven dat: reliëf en vegetatie zijn er in weergegeven, en in combinatie met de etappekaart van L.G.I.G. Schönermarck van 1840 kon men er goed mee uit de voeten om troepen-verplaatsingen te plannen en te organiseren. Toch kwamen er steeds meer stemmen op om een meer exacte kartering te realiseren.⁷

De serie kaarten 1:50.000 van Sumatra's westkust, vervaardigd in de 1840er jaren onder leiding van kapitein W. Beijerinck, slaan zo aan bij het leger, dat men dergelijke kaarten ook van Batavia en om-

streken wenst – die komen er in 1850, en worden bruikbaar geacht voor zowel militaire als civiele doeleinden (grondgebruik en plantages werden er namelijk ook op weergegeven), en men neemt dan in 1853 het besluit om een dergelijke kartering, residentiegewijs, over heel Java uit te breiden, zulks in samenhang met een statistische opname en triangulatie. Hoewel de triangulatie pas na de opnames plaatsvindt, waardoor er veel herberekeningen nodig zijn, is de residentiekaart van Java 1:100.000 toch door de triangulatie van een andere orde van nauwkeurigheid dan de voorgaande kaarten.

Met deze studie willen we nagaan wat nu de nauwkeurigheid was van de hier beschreven kaarten van Java uit het pre-triangulatie tijdperk: die van Raffles, Van den Bosch, Von Schierbrand/Von Derfelden van Hinderstein, Van de Velde en Melvill van Carnbee.

Het kaartmateriaal

- De kaart van Raffles (1817) 1:950.000. Zandvliet geeft hiervoor aan dat deze

3. Java: detail van de Kaart van onze bezittingen in de Oost van Von Derfelden van Hinderstein (UB Utrecht collectie Ackersdijck 173 (Dk26-11)).

kaart tot in de details een gegraveerde versie is van de manuscriptkaart van Java die door J.A. Dubois in 1811 in Semarang werd vervaardigd.⁸

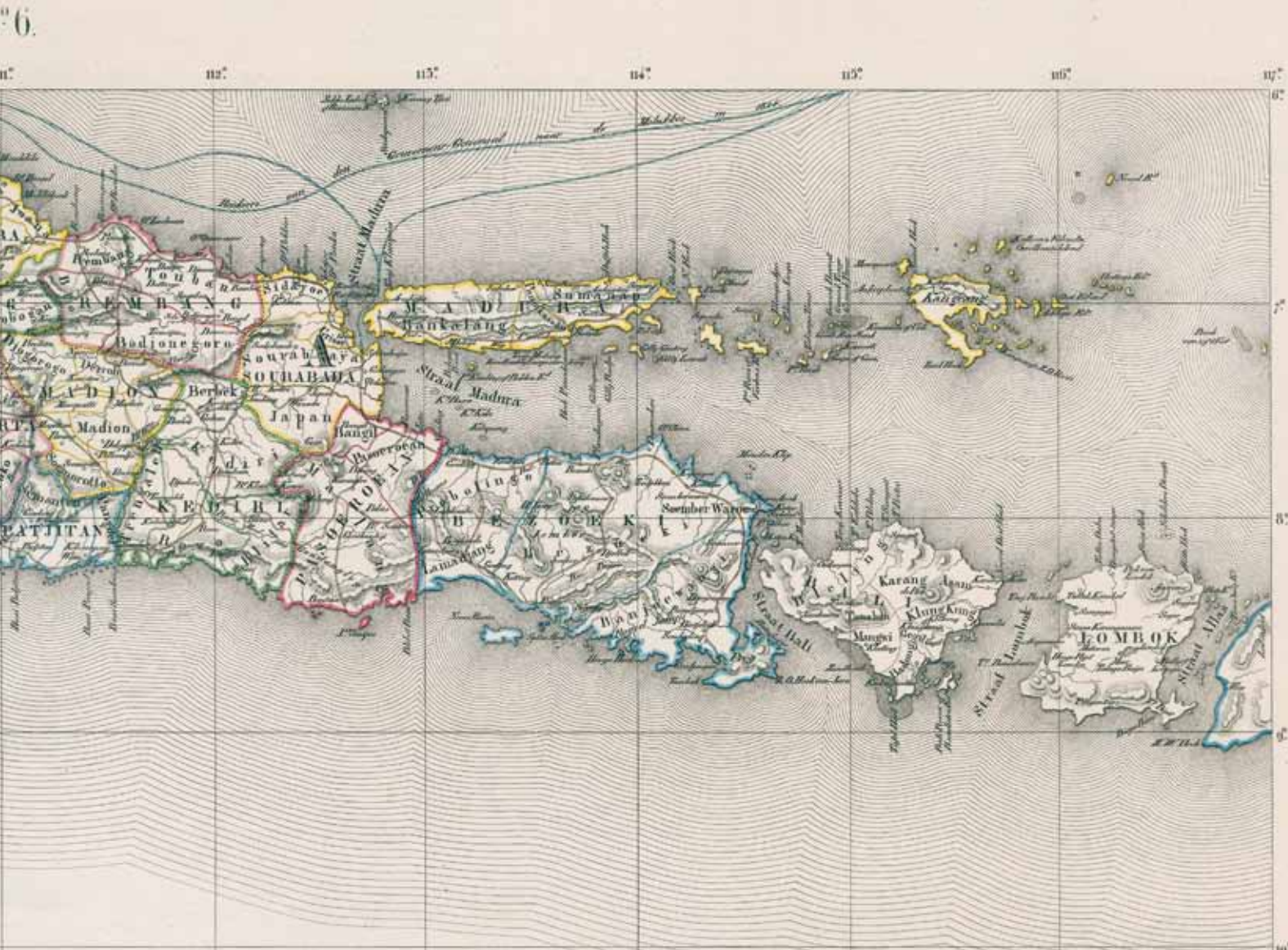
De gelijkenis, niet alleen van de plaatsen en hydrografie maar ook van de vegetatie-weergave en de schrapjes, is inderdaad frappant. De spelling van de namen is aan de Engelse uitspraak aangepast, bij Boro Bodo staat nu 'Ruins of Boro Bodo'. Zelfs de witte vlekken, waar bij Dubois geen vegetatiesymbolen zijn opgenomen zijn bij Raffles exact zo gebleven. Ook alle inzetkaarten zijn overgenomen, met uitzondering van de plattegrond van Batavia, waar nu de kaarttitel voor in de plaats is gekomen. De claim in Raffles' kaarttitel dat de kaart vervaardigd is "chiefly from Surveys made during the British Administration" is dus bezijden de waarheid. Van de kaarten van noordwest Bantam (J.A. Dubois en J. Flikkenschild, 1816) en de Preanger (P.J. Beetjes, 1815) lijkt niets overgenomen. Maar omdat de kaart van Raffles zo elegant is gegraveerd komt de informatie daarvan veel duidelijker over, en die kaartinhoud beschrijven

we. Geen van beide kaarten heeft een legenda, maar benoemd zijn rivieren, landschappen en plaatsen (in drie grootteklassen) en forten; aan vegetatie wordt kustbos, moeras en bosvegetatie onderscheiden, in zee zandbanken en klippen. Het enige verschil met de kaart van Dubois is dat de Grote Postweg een dubbele in plaats van enkele lijnsignatuur heeft.

-De kaart uit de atlas van Van den Bosch (1818) op de schaal 1:2.800.000
Deze kaart (van de deelbladen van Java heeft het westblad de schaal 1:830.000, de overige twee 1:860.000) kent grote steden, kleine steden en dorpen, de grote postweg en Javaanse wegen; de getallen bij de dorpen geven de afstanden tot de hoofdsteden aan. In zee staan dieptecijfers. Het lijkt of er koffieplantages zijn aangegeven, maar dat is slechts indicatief en verder staan er boomsymbolen op de kaart. Het reliëf wordt weergegeven met schaduw-schrapjes, verder staan er grenzen van residenties en regentschappen op de kaart; een moerasignatuur ontbreekt.
- De kaart van Von Schierbrand

(1835, 1:500.000) c.q. van Von Derfelden van Hinderstein (1842, 1:2.250.000).
Deze kaart kent dieptecijfers, grenzen van residenties en regentschappen, de grote postweg en andere voorname wegen. Er is geen grondgebruik aangegeven; in zee staan zandbanken en klippen op de kaart. Ook hier staan hellingschrapjes als reliëfindicatie.

- De kaart van Van de Velde (1845, 1:700 000).
Er is een legenda, waarin afkortingen worden verklaard, evenals signaturen voor hoofdplaatsen van residenties en regentschappen. Het onderscheid tussen plaatsnamen met Tji- en riviernamen met Tji- is dat er bij de laatste een streepje tussen staat: de plaats Tjiasem ligt bijvoorbeeld aan de rivier Tji-Asem. Ook hier is sprake van een nederzettingenhiërarchie in drie klassen, postwegen en andere wegen, schaduw-schrapjes voor het reliëf, duidelijk omliggende bos- en moerascomplexen en grenzen van regentschappen. De kaart is zeker zo elegant gegraveerd als die van Raffles. Van een aantal plaatsen en

bergtoppen is de hoogte aangegeven; in de zee staan dieptecijfers. In zijn *Toelichtende aantekeningen* (1847) geeft Van de Velde aan van wie hij voor welk deel van de kaart materiaal gebruikte. Aan deze *aantekeningen* is een *Lijst der namen voorkomende op de kaart van het eiland Java* toegevoegd. Van de Velde stelt in zijn aantekeningen dat: "De deugdelijke opname van eene uitgestrektheid gronds van ruim 2.400 vierkante geographische mijlen, een terrein met hooge bergketens van het eene eind tot het andere doorweven, van talloze rivieren, groote en kleine, doorsneden, alom met geboomte en op vele plaatsen met ontoegankelijke bosschen overdekt, onder een verzengend klimaat, vereischt nog een lang tijdsverloop om met trigonometrische nauwkeurigheid op eene kaart te worden voorgesteld."

- De *Carte de l'île de Java* van Melvill van Carnbee.

Deze kaart opgenomen in de *'Moniteur des Indes orientales et occidentales'* jaargang 1846-'47, schaal op 1:2.200.000, is in het Frans beschrift. Vanwege de

kleine schaal ontbreken de grenzen van regentschappen. Er is geen grondgebruik voorgesteld; het reliëf is met gebrekkige schrapjes weergegeven. In zee zijn zandbanken en rotsen opgenomen, maar geen hoogte- of dieptecijfers. De kaart munt wel uit door een duidelijk overzicht.

Het bepalen van de nauwkeurigheden

Voor het bepalen van de nauwkeurigheid van de oude kaarten is gebruik gemaakt van het programma MapAnalyst van Bernard Jenny.⁹

Deze methode is gebaseerd op het vergelijken van punten op een oude kaart met een nauwkeurige referentiekaart. Standaard maakt MapAnalyst gebruik van OpenStreetMap als referentiekaart, maar voor Java is deze niet nauwkeurig genoeg. Voor deze analyse is daarom gebruik gemaakt van de 'moderne' kaart *Java, Madoera en Bali* op de schaal 1:1.000.000 van de Topografische Dienst in Batavia, uit 1931.

Op de kaarten van Raffles, Van den Bosch, Von Derfelden van Hinderstein,

Van de Velde en Melvill van Carnbee zijn een 70-tal controlepunten (prominente plaatsen, kapen en bergtoppen) gekozen en hun ligging is vergeleken met de ligging van deze punten op de referentiekaart. Voorafgaand aan die analyse zijn de digitale opnames van het west- en oostblad van de kaart van Van de Velde aan elkaar gestitched, hetzelfde is ook gedaan voor de opnames van het west- en oostblad van de controlekaart. In de atlas van Van den Bosch staan ook drie deelkaarten van Java, en die zijn in de analyse meegenomen.

De gebruikte transformatie, de Mean Positional Error (MPE, de gemiddelde afwijking van de werkelijke positie), de standaarddeviatie en de berekende schaal van de kaarten is aangegeven in tabel 1.

In afbeelding 5, laat het zich gezien de grote afwijkingen op Midden-Java aanzien dat er iets is misgegaan bij de compilatie van de deelkaarten van Java tot een geheel door Van den Bosch. Het transformatiegrid toont karteringsproblemen in de Preanger, bij Japara en bij de Bromo

en Semeru. De deelkaarten getuigen van een slechte kennis van de zuidkust, en suggereren, omdat de afwijkingsvertices geheel verschillen van de overzichtskaart, een andere bronkaart. Afgezien van de Merapi is Midden-Java opvallend nauwkeurig. Net als de overzichtskaart toont de detailkaart van Oost-Java dat de overgang naar het gebied oostelijk van Malang en Pasuruan problematisch is.

Bij Raffles' *Map of Java* (zie afbeelding 6) valt op hoe nauwkeurig de zuidkust is geworden – dankzij de opnames vanuit Semarang. De aansluiting van kaartmateriaal van West- en Midden-Java geeft net zoals bij Van den Bosch nog problemen. Het noorden van Straat Sunda en de omgeving van Japara zijn duidelijk verbeterd. Waar bij Van den Bosch het reliëf nog een duidelijk vertekende invloed heeft is dat bij Raffles veel minder.

Bij de kaart van Von Derfelden van Hinderstein (zie afbeelding 7) valt de relatief grote vertekening van de Vorstenlanden op – hoewel dat gebied juist uitgebreid gekarteerd was vanwege de Java-oorlog – en de vertekening bij Straat Bali. De weergave van de omgeving van Sukabumi, Madiun en Java's Oostpunt is slechter dan bij Raffles, de grote vertekening bij Garut heeft geen verklaring. Von Derfelden scoort veel beter bij Madura, Japara en het gebied tussen Semarang en Blora. Als hier al sprake is van compilatiefouten dan zijn ze veel minder prominent dan bij Raffles.

Bij Van de Velde (zie afbeelding 8) is zijn oostelijk blad minder nauwkeurig dan het westelijke. Dit beeld wordt statistisch ook aangetoond. Het westelijke deel kent een MPE van 3.492 meter, terwijl het oostelijk deel 4.837 meter scoort. Op het oostblad is voor het eerst te zien dat bergtoppen minder nauwkeurig zijn weergegeven dan plaatsen (na de triangulatie zou het omgekeerde moeten gelden): de bergtoppen van de Willis, Lawu en Semeru zijn door rode cirkels omgeven, wat op een hogere onnauwkeurigheid wijst dan de zwarte cirkels die bij de plaatsstippen van de steden Surakarta, Ponorogo en Malang staan. Het lijkt erop of de detailkaart van Noordwest Bantam uit 1813/16 van Dubois en Flikkenschild nog steeds zijn invloed uitoefent: het buiten het door hun kaart bedekte deel van Bantam heeft rode, het erbinen gelegen deel zwarte cirkels. De grote toename in nauwkeurigheid van Straat Bali is evident bij vergelijking met

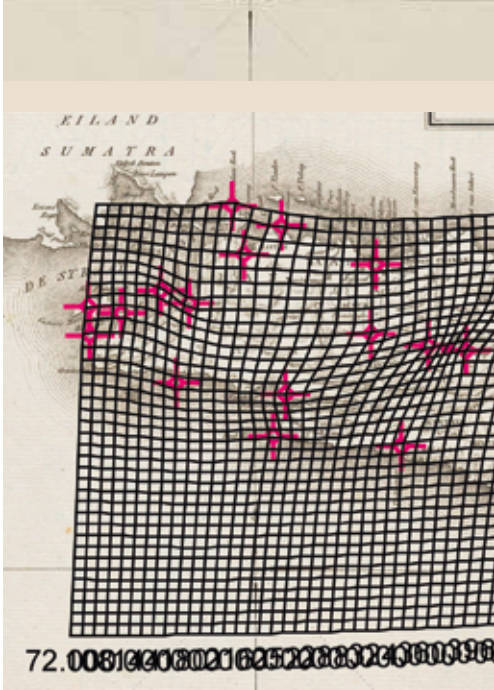
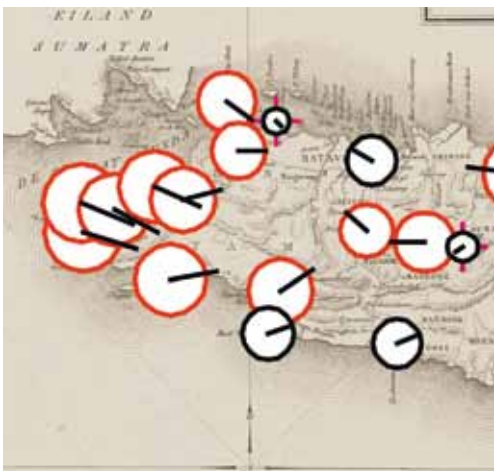
Raffles 1817	
Transformatie	Affine 5
MPE (in meters)	9.435
Standaard Deviatie (in meter)	6671
Horizontale schaal	1:981.400
Verticale schaal	1:935.300
Van den Bosch (overzichtskaart) 1818	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	28.900
Standaard Deviatie (in meter)	20.435
Horizontale schaal	1:2.774.000
Verticale schaal	1:2.666.000
Van den Bosch (west) 1818	
Transformatie	Helmert
MPE (in meters)	14.160
Standaard Deviatie (in meter)	10.013
Schaal	1:839.000
Van den Bosch (midden) 1818	
Transformatie	Helmert
MPE (in meters)	7.627
Standaard Deviatie (in meter)	5.393
Schaal	1:906.700
Van den Bosch (oost) 1818	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	10.339
Standaard Deviatie (in meter)	7311
Horizontale schaal	1:954.000
Verticale schaal	1:887.000
Von Derfelden van Hinderstein 1844	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	9.550
Standaard Deviatie (in meter)	6.753
Horizontale schaal	1:2.228.000
Verticale schaal	1:2.347.000
Van de Velde 1845	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	4.918
Standaard Deviatie (in meter)	3.477
Horizontale schaal	1:716.000
Verticale schaal	1:705.000
Van de Velde (west) 1845	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	3.492
Standaard Deviatie (in meter)	2.469
Horizontale schaal	1:705.000
Verticale schaal	1:718.000
Van de Velde (oost) 1845	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	4.837
Standaard Deviatie (in meter)	3420
Horizontale schaal	1:709.000
Verticale schaal	1:702.000
Melvill 1847	
Transformatie	Affine 6
MPE (in meters)	6.387
Standaard Deviatie (in meter)	4.516
Horizontale schaal	1:2.014.000
Verticale schaal	1:2.047.000

NB: De uitsplitsing van de schaal in horizontale en verticale schaal vindt alleen bij de Affine transformaties plaats. De overige transformaties maken dit onderscheid niet. Voor meer informatie over de transformaties binnen MapAnalyst, zie: <http://mapanalyst.org/man/transformations.html>

Tabel 1 Resultaten van de nauwkeurighedsanalyses van de kaarten van Java met MapAnalyst.

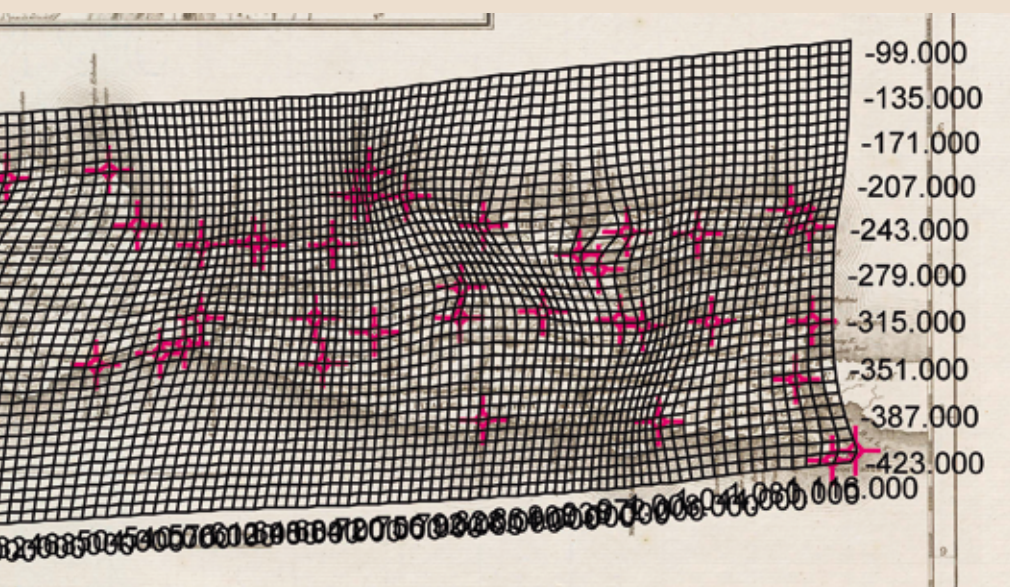
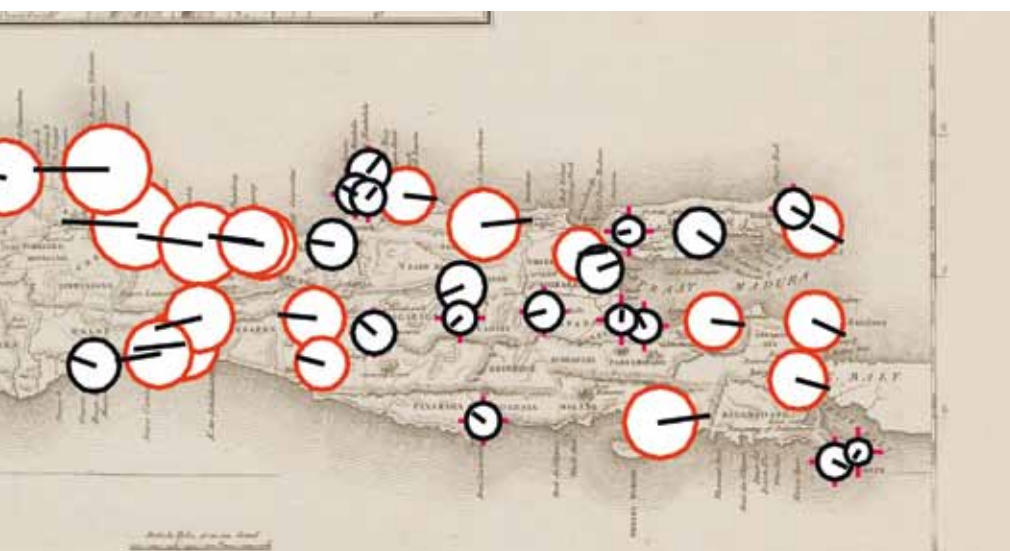
4. Details uit de 5 onderzochte kaarten, met een fragment van de overzichtskaart van Java van Van den Bosch (A) Van de Velde; D) Van de Velde; E) Melvill van Carnbee; F) Java, Madoera en

5. Afwijkingen op de overzichtskaart van Java van Van den Bosch

Van de moderne kaart waar ze mee vergeleken zijn. A) Raffles; B) Van den Bosch; C) Von Derfelden van Hinderstein; D) Van der Velde, 1:1.000.000, Topografische Dienst, Batavia 1931.

Bosch.

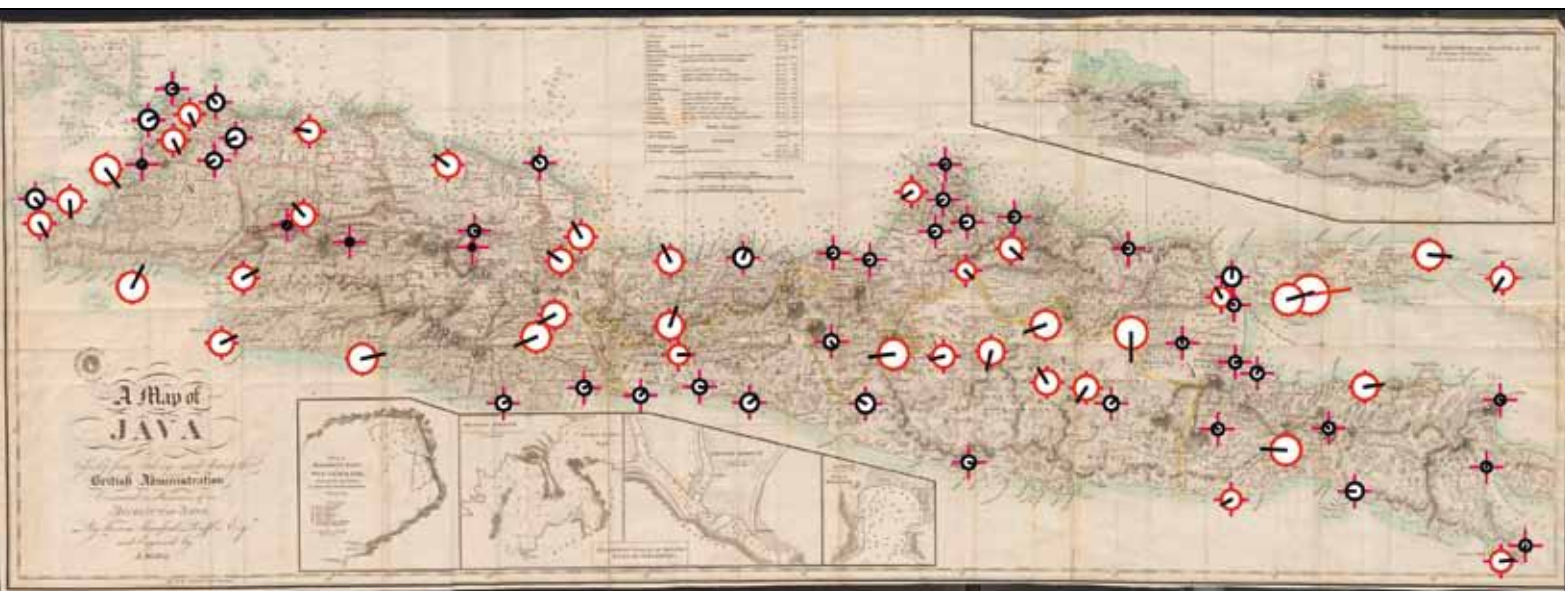
de voorganger (zie afbeelding 7), al blijft het merkwaardig dat de dicht bijeen-
gelegen drie punten bij Java's Oosthoek
zo verschillend scoren. Madura doet
het merkwaardigerwijs wat slechter. De
plaatsen aan Madura's zuidkust Sampang,
Pamekasan en Sumenep zijn alle drie
minder nauwkeurig gelokaliseerd dan bij
Von Derfelden van Hinderstein. Straat
Sunda komt qua nauwkeurigheid met Von
Derfelden overeen. De Preanger is bij Van
der Velde sterk verbeterd.

Bij Melvill van Carnbee tenslotte is de
weergave van de punten langs Straat
Sunda indrukwekkend goed – wellicht
zoals te verwachten van een op een
zeekaart gebaseerde kaart – en zitten de
meeste afwijkingen in het binnenland.
De ligging van de vulkaan Willis is vooral
slecht – wellicht omdat van de vele top-
pen ervan de verkeerde was gevisieerd.
Daarnaast is Purwokarta in het noorden
van West-Java slecht gelokaliseerd.

4. Conclusies

De nauwkeurigheid van de kaart van
Van den Bosch is minder goed dan de
nauwkeurigheid van de kaart van Raff-
les. Dit onderbouwt de stelling dat Van
den Bosch ouder materiaal gebruikte
(van vóór de kaart van Dubois van 1811).
Dat de MPE van de deelbladen van Java
bij Van den Bosch zoveel beter scoren
(West-, Midden- en Oost-Java hebben
respectievelijk een gemiddelde afwijking
van 14.160, 7.627 en 10.339 m) dan zijn
gecombineerde kaart van Java (MPE van
28.900 m) duidt op een zeer matige com-
pilatie van dit materiaal.

Von Derfelden van Hinderstein gebruikte
de kaart van Von Schierbrand (1842) als
uitgangspunt voor zijn eigen kaart. Dit
leverde geen wezenlijke verbetering in
vergelijking met de kaart van Raffles, en
dus met die van Dubois, die dertig jaar
eerder werd vervaardigd. Het was dus
zeker gerechtvaardigd dat men in deze
periode betere kaarten eiste.
Ondanks het bij De Seijff vermelde feit
dat Van de Velde materiaal van Melvill
gebruikte, is Van de Veldes kaart veel
nauwkeuriger dan deze veronderstelde
bron. De MPE bij Van de Velde is 4.919
meter, terwijl die van Melvill 6.387 meter
is. We kunnen nog niet aangeven door
het gebruik van welke bronnen c.q. door
welke andere compilatietechnieken dit
resultaat zoveel beter is.
Behoudens een enkele uitzondering sco-
ren de bergtoppen als referentiepunt niet

6. Afwijkingen van Raffles' Map of Java (1811/1817).

veel slechter dan de steden en dorpen. Wel vormen het oostelijk bergland van de Preanger en de vulkanen van Java's oosthoek gebieden met grotere discrepanties vergeleken met de moderne kaart. Wat verder opvalt, en nog niet verklaard kan worden, is dat het oosten van Java op bijna alle kaarten slechter scoort dan het westen.

Een laatste opvallende conclusie is dat er geen sprake blijkt te zijn van een verbetering in de tijd: Van den Bosch (1818) scoort slechter dan Raffles (1817), Von Derfelden (1844) scoort even goed of slecht als Raffles, en Melvill (1847) scoort slechter dan de best scorende Van de Velde (1845). Dit is een verschijnsel dat ook kan worden waargenomen bij bijvoorbeeld de nauwkeurighedsanalyse

van kaarten van Zeeland.¹⁰

Verklaringen hieromtrent moeten vooral gezocht worden bij het brongebruik van de kaartmakers, de nauwkeurigheid van de compilaties van de kaarten, maar ook de grote verschillen in schaal van de kaarten spelen hierbij een rol.

Noten

- 1 Voskuil, 1976
- 2 In 1829 wordt hij als Gouverneur-Generaal weer naar Batavia gestuurd.
- 3 De Seijff, p.357
- 4 De Seijff, p.358
- 5 De Seijff, p.362
- 6 Voskuil, p. 57
- 7 De Seijff p. 369
- 8 Zandvliet, 1991
- 9 Jenny & Heere, 2008

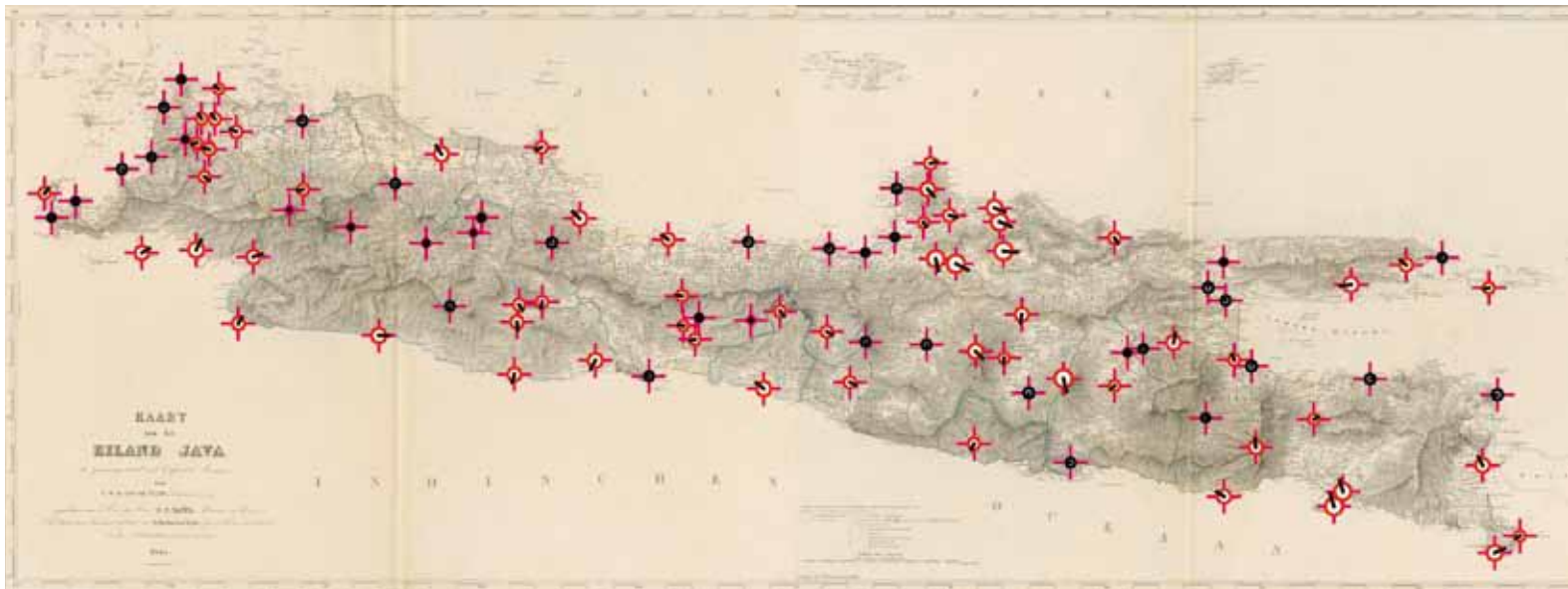
10 Heere, 2011

Literatuur

- Bosch, Johannes van den. 1818. *Atlas der Overzeesche Bezittingen van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden*. 's-Gravenhage/ Amsterdam: Gebr. Van Cleef
- Broeders, P.W.A. 2007. *Gijsbert Franco Baron von Derfelden van Hinderstein 1783-1857*. 't Goy-Houten: Hes & De Graaf
- Derfelden van Hinderstein, G.F. von. 1844. *Mémoire analytique pour servir d'explication à la carte générale des possessions néerlandaises dans le grand archipel indien*. La Haye: Imprimerie de l'Etat
- Hageman, J. 1849. 'Teregtwijzende aanmerkingen op de kaart van Java van C.W.M. van de Velde', *Indisch Archief* 1-2: 227-255
- Heere, E. 2011. 'The accuracy of the maps of

7. Afwijkingen van de kaart van Java van Von Derfelden van Hinderstein (fragment van zijn Kaart van onze bezittingen in de Oost, 1835/1844).

8. Afwijkingen op de kaart van Van de Velde.

- Zeeland; Accuracy measurement as part of the cartobibliography', *e-Perimtron* 6-3: 187-199
- Jenny, B. & E. Heere. 2008. 'Visualisering van de planimetrische nauwkeurigheid van oude kaarten met Map Analyst', *Caert-Thresoor* 27-1: 5-11
- Melville van Carnbee, P. 1846. 'Kort rapport over de wijze van zamenstelling der kaart van het eiland Java en vaarwaters rond hetzelfde', *Verh. en Ber.* 1845: 794-819.
- Raffles, T. S. 1817. *History of Java*. Londen: John Murray
- Seijff, R.F. de. 1856. 'Overzicht der geographische en topographische verrigtingen gedurende onze heerschappij in den Indischen Archipel', *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 11:341-372
- Stuers, F.V.H.A. de. 1833. *Mémoires sur la guerre de l'île de Java de 1825 à 1830*. Leiden: S. en J.

- Luchtmans
- Velde, C.W.M. van de. 1847. *Toelichtende aantekeningen behoorende bij de kaart van het eiland Java, uit officieele bronnen te zamengesteld door C.W.M. van de Velde*. Leiden: Luchtmans
- Voskuil, R.P.G.A. 1976. *De hydrografische kaartering van de Oostindische Archipel tussen 1787 en 1874*. Utrecht: Rijksuniversiteit [Doctoraalscriptie]
- Zandvliet, K. 1991. 'Daendels en de nieuwe kaart van Java', in: F. van Anrooij & P. Gielissen, *Herman Willem Daendels, 1762-1818*. Utrecht: Uitgeverij Matrijs, blz. 77-107

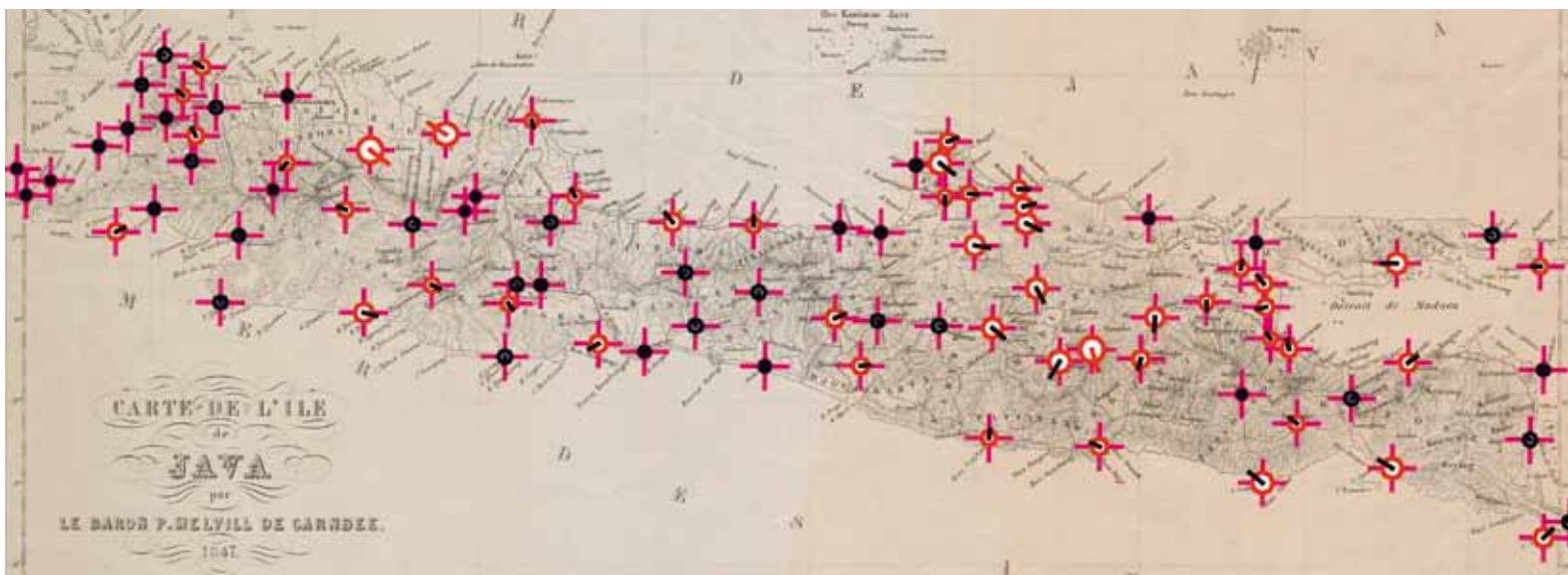
angulation (1800-1850) / Ferjan Ormeling & Elger Heere

In 1817 Thomas Stamford Raffles published his *History of Java*; it included what was then the most accurate map of the island (produced by Dubois in 1811).

In this article a number of maps of Java, including that of Raffles, dated from 1817 until 1845 are analysed for their accuracy. Some remarkable conclusions are that the map of Van den Bosch is less accurate than the map of Raffles, which means that Van den Bosch used older sources. Von Derfelden van Hinderstein's map was no more accurate than its precursors, so the need for accurate maps remained. Indeed, the following maps of Java, made by Van de Velde and Melville van Carnbee, were more accurate.

Summary

The accuracy of the maps of Java before the tri-

9. Afwijkingen op de kaart van Melville van Carnbee.

In 1868 werd in Duitsland een hydrografisch instituut opgericht (de *Norddeutsche Seewarte*), dat de opdracht kreeg voor adequate zeekaarten te zorgen, zowel voor de Marine als voor civiel gebruik. Na de Eerste Wereldoorlog veranderde de naam, zonder dat de opdracht veel veranderde, anders dan voor het politieke oog. Ook Hitlers Kriegsmarine had kaarten nodig voor de oorlogvoering op zee. Na de Tweede Wereldoorlog werd het instituut omgedoopt in *Deutsches Hydrographisches Institut*. Men werkte door voor de geallieerden en de West-Duitse sectoren en later voor de West-Duitse regering. Dus niet voor de Duitse Democratische Republiek, die een eigen instituut oprichtte, aanvankelijk onder Russisch toezicht. Na de Wende in 1989/1990 werden de Oost-Duitse en West-Duitse diensten weer samengevoegd, maar uit politieke overwegingen werden beide standplaatsen (Rostock en Hamburg) gehandhaafd. De naam werd het huidige *Bundesamt für Seeschifffahrt und Hydrographie*. Al rond 1965 werd het depot aan koperplaten opgeheven omdat de techniek in feite allang achterhaald was; voor de bestaande koperplaten en hun updates was een kopergraveur in dienst gebleven. De koperplaten zijn uitstekend geconserveerd, daar bij het opheffen van het depot alle platen 'zaponiert' werden, dat wil zeggen behandeld werden met een conserverende, oxydatie verhinderende substantie.¹

Capt. J.D.A. Kok is gepensioneerd KLM gezagvoerder en was ook Plaatsvervangend Hoofd Training Stuurhutbemanningen. Hij is voorzitter van de International Map Collectors' Society en redactielid van Caert-Thresoor.

Een Duitse koperplaat uit 1922 van de rede van Batavia

Wat een swastika niet allemaal kan vertellen

1. Afdruk eerste (of tweede?) staat van de kaart uit 1922.

Achtergrond

Enige tijd geleden werd in Leiden een grote koperplaat van de rede van Batavia ter veiling aangeboden.²

Het veilinghuis meende in uw auteur een bron van informatie te vinden: zodoende ontstond er een interessante samenwerking met het hieronder volgende resultaat. De achtergrond van de originele bezitter vindt u reeds hierboven vermeld. Het huidige Duitse instituut stuurde tegen geringe betaling een scan van een afdruk van de koperplaat uit 1922. Identificatie was niet al te moeilijk gebleken omdat de koperplaat was verpakt in een origineel standaard canvas met metalen randen en de originele gesp-riemcombinaties, terwijl een identificatienummer (912 en DHI 422) via een concordantielijst voldoende bleek om de plaat op afstand te identificeren. Niettemin was daarmee de kous niet af want de op de ontvangen scan ontbraken een aantal zaken, die, ook in spiegelbeeld, op de koperplaat reeds goed te zien waren.

Reden om de koperplaat te laten scannen bij een bekend bedrijf.³

De scan kan in de computer eenvoudig in spiegelbeeld gepresenteerd worden, wat het lezen danig vergemakkelijkt. Er bleken meerdere verschillen, waarvan bij navraag het Duitse instituut niet op de hoogte was. Een tweede staat dus, die ná 1922 moest zijn gemaakt en tot 1965 niet, althans vooreerst niet aantoonbaar, verder gemodificeerd zou zijn. Met enige verbindende speculatie moet het wel zo gegaan zijn, dat de politiek de aanzet heeft gegeven tot de laatste staat, misschien méér dan de eventuele directe kartografische en hydrografische belangen.

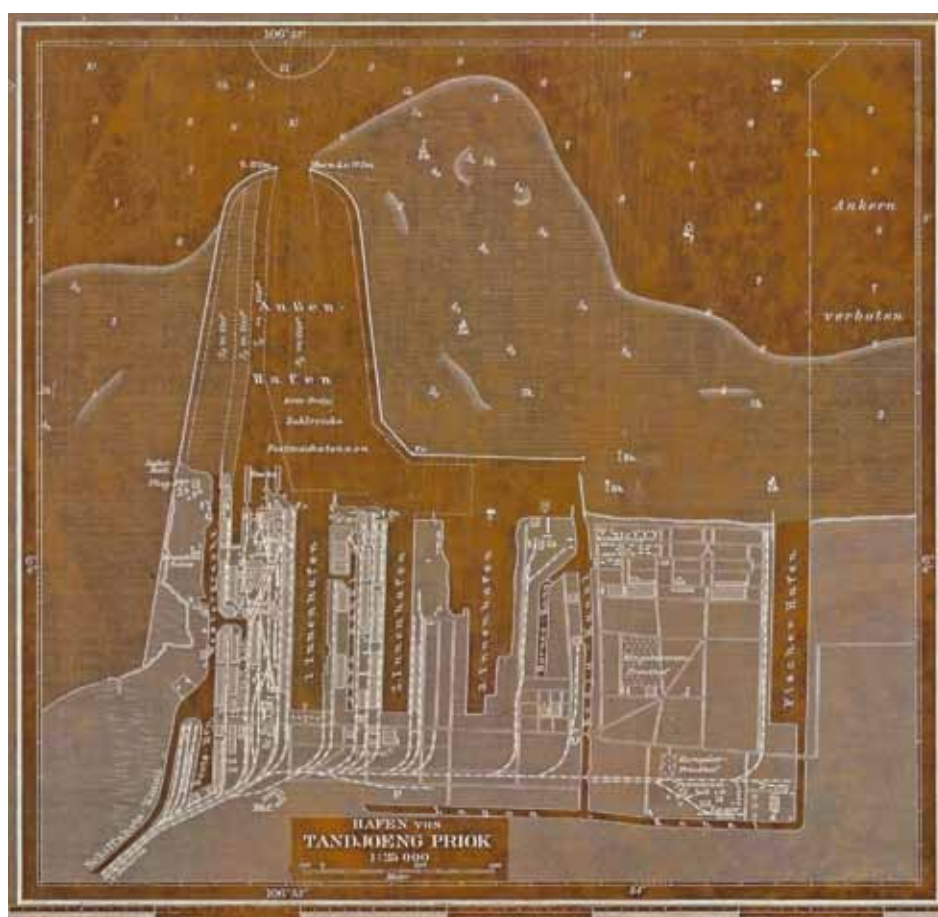
Overwegingen

De titelcartouche heeft op de afgedrukte kaart geen swastika; dat is in 1922 ook niet te verwachten. Pas in de vroege dertiger jaren van de twintigste eeuw verschijnt in Duitsland te pas en te onpas het hakenkruis bij allerlei gelegenheden en op officiële documenten. Onder de titel

6. "Bemerkungen" zoals onder de cartouche op de koperplaat vermeld (vanaf 1922 tot 1941).

De gedachte dat men bij deze nieuwe bondgenoten op bezoek zou gaan lag immers voor de hand. Daarbij moet men bovendien bedenken dat Duitse 'U-Boote', die in de Indische Oceaan en de Stille Oceaan opereerden voor onderhoud en aflossing van de bemanning, misschien zelfs voor munitie, brandstof, eten en drinken, van een basis afhankelijk bleven. Gezien de lange weg naar het 'Vaterland', is interesse in een vaste, politiek betrouwbare, lokale basis voor onderzeeboten verklaarbaar. Nederlandse onderzeeboten hadden toentertijd een klein steunpunt in Batavia en één in Surabaya. Met hulp en bescherming van de Japanners zou Batavia tot een Duits steunpunt kunnen worden uitgebouwd, maar dan moest de kaart van de baai natuurlijk wel betrouwbaar zijn. Mij is ter ore gekomen

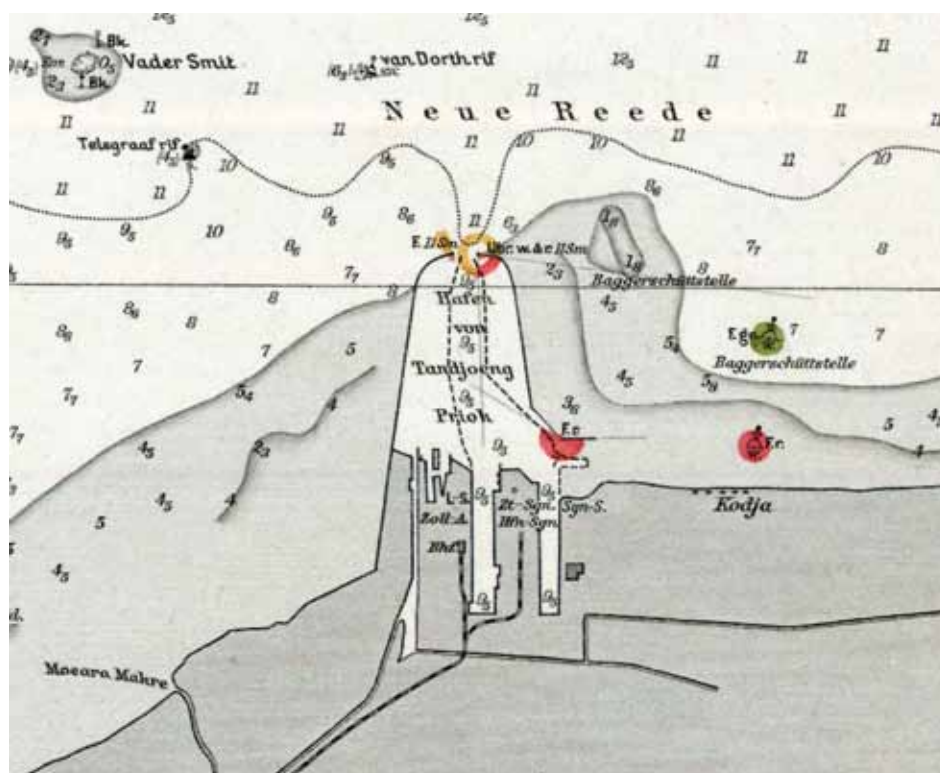
8. Tanjung Priok als grote inzetkaart toegevoegd op de koperplaat (vóór 1941).

dat deze overwegingen zowel in Duitsland als in Nederlands-Indië ter sprake zijn geweest, al kan ik door gebrek aan onder-

zoek daarvan geen bewijs leveren. Hoe de koperplaat op een Nederlandse veiling kon verschijnen is niet geheel duidelijk. Een veilinghuis zal zijn bronnen niet gauw bekendmaken, maar er zijn aanwijzingen dat onze marinewerf in Vlissingen hierin een rol kan hebben gespeeld. Hierna volgt een summiere kaartbeschrijving van de kaart uit 1922 en de gegevens van de vierde staat van de koperplaat uit 1941.

A. Kaartbeschrijving van de papieren kaart van 1922

- Titel in ovale cartouche met stempeldruk van de Duitse adelaar met *Deutsches Hydrographisches Institut* in de rand (boven de titel)
- OSTINDISCHER ARCHIPEL/ NORDKÜSTE VON JAVA/
- ANSTEUERUNG VON BATAVIA
- Impressum in de onderrand: *Herausgegeben von der Marineleitung, Berlin 1922.1 [januari] Druck und Vertrieb durch Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) Berlin SW Wilhelmstrasse 29*
- *Originalzeichnung der Hydro-Kartogr. Anstalt von R. Enderich, Berlin* (ook in de onderrand)
- *Kupferstich von Giesecke & Devrient, (Leipzig u. Berlin)* [nu nog bekend van

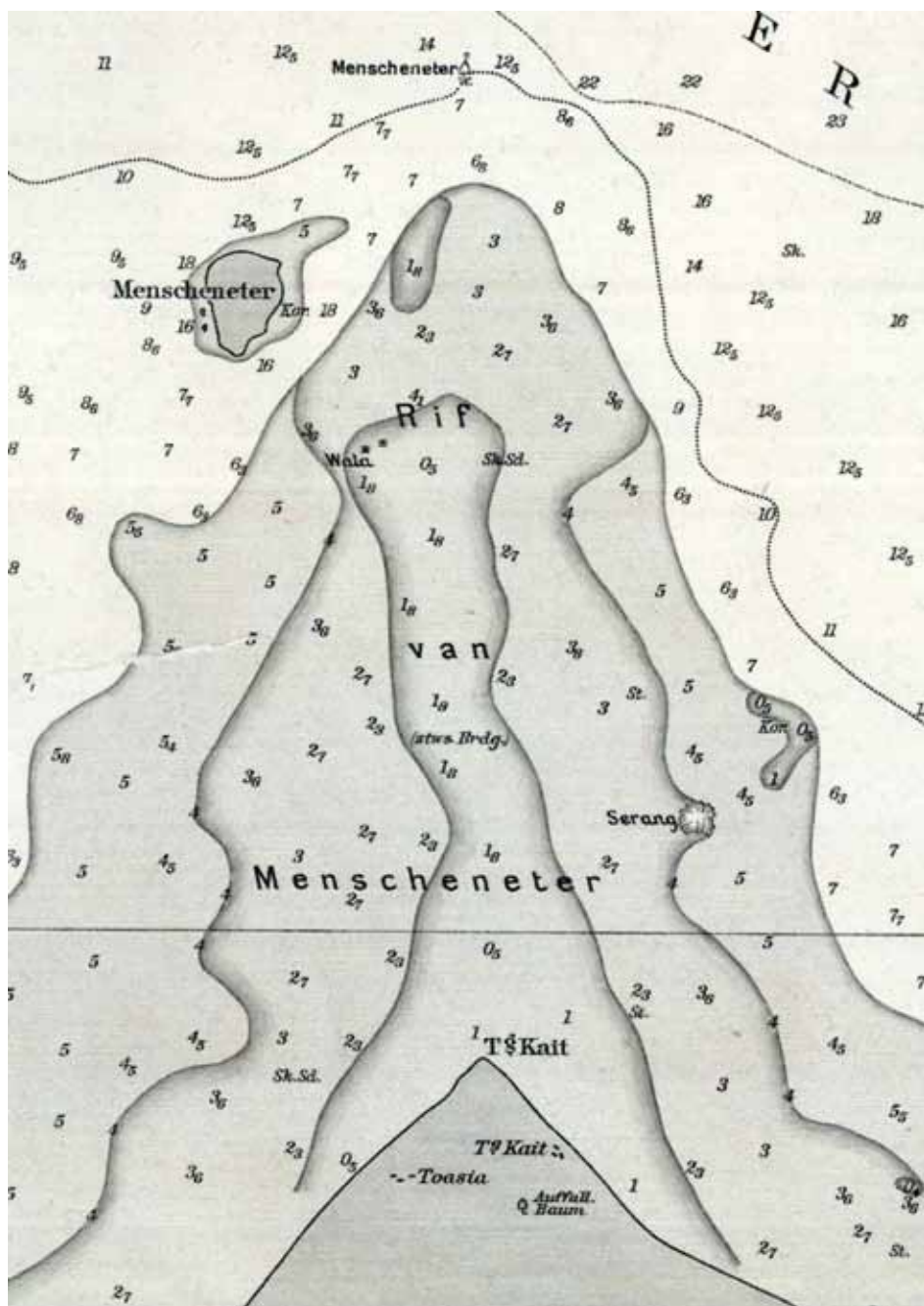
7. Tanjung Priok, zoals afgebeeld op de papieren kaart (identiek aan de koperplaat).

- het drukken van Duits papiergeld Mark en Euro] (ook in de onderrand)
- Shelf nummer: Nr. 912 (Tit. x Nr. 142^b) Klasse 8 (links onder mét en rechtsboven zonder de klassevermelding)
 - *MASZTAB auf 5°58' Breite 1:60.000*
 - *HÖHEN und TIEFEN in Metern*
 - 1922
 - Daaronder een vierkant met *BEMERKUNGEN* met onder andere: *Grundlagen Nederl. Seekarten N° 85, 86, 87* en buitenlandse "FREMDWÖRTER" in het Nederlands en Maleis naar het Duits vertaald.
 - De onderrand geeft ook de binnenmaten van het kaartbeeld: 629,5 x 1040,3 mm.
 - De kaart beeldt de rede van Batavia af tussen 5° 47' en 6° 08' Zuiderbreedte en 106° 27'3 en 107° 01'4 Oosterlengte (minuten in tienden), ongeveer 70 kilometer oost-west.

De kaart noemt de eilanden in de baai, meestal met de Nederlandse namen (*Hoorn, Middelburg, Purmerend* enzovoort) van de zogenaamde 'Heimweh-archipel' en geeft de isobaten (lijnen van gelijke diepte) voor 20, 10 en 5 meter met nog vele andere 'spot-dieptes', die kennelijk op geregelde koersen zijn opgenomen, al dan niet uit Hollandse bron. Hier en daar wordt in het Duits melding gemaakt van opvallende bomen ('*Auff. Baum*') aan de kust en de lichtbakens worden met hun eigenschappen aangegeven en worden eventueel in kleur (later handmatig toegevoegd) nader geïdentificeerd. De in de baai aanwezige paalhutten om te vissen worden als 'Fischbuhnen' [sic!] aangemerkt. *Alte Reede* en *Neue Reede, Bootsdurchfabrt, Schiffabrtskanal* (van Tanjung Priok naar Batavia), *Binnen Fabrwasser* en *Auszen Fabrwasser* staan aangegeven. Dat Batavia een slechte haven, maar een goede rede heeft blijkt ook uit de 'Bagger-schüttstelle' waar opgebaggerd slik wordt gedeponeerd. Drie grote kompasrozen met een indeling in graden en streken beheersen het wateroppervlak en melden tevens dat de magnetische kompasvariatie een halve graad oost bedraagt, dat die in 1922 werd bepaald en goed zal zijn tot 1931.

B. Beschrijving van de koperplaat, vermoedelijk dus de vierde staat

Boven de titel is nu een swastika gegraveerd met Duitse adelaar Het Impressum heeft verandering ondergaan: *Herausgegeben vom Oberkommando der Kriegsmarine, Berlin 1922 X*. De naam van *Ernst Vohsen* is verwijderd en vervangen door *Andrews & Steiner*.

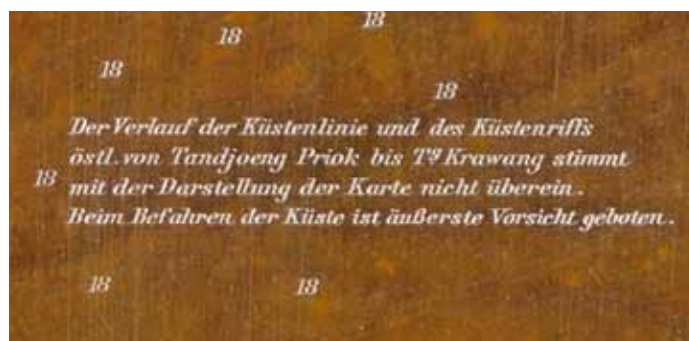
9. Het grote rif bij Menscheneter eiland, zoals op de kaart afgebeeld (op alle staten van de plaat identiek).

10. Amsterdam en Middelburg uit de 'Heimweh-archipel'.

11. Onrust en Purmerend uit de 'Heimweh-archipel'.

12. Waarschuwing op de plaat van 1941 voor onbetrouwbare gegevens; niet aanwezig op de afgedrukte kaart van 1922.

Aan de plaat voor de papieren kaart blijkt een grote inzetkaart van de haven van Tanjung Priok te zijn toegevoegd, die ook al door de grotere schaal veel additionele details plaats geeft: *Hafen von Tanjung Priok*, in schaal 1:25.000 met schaalstok, toponiemen zijn toegevoegd: *Europäer Friedhof, Eingeborenen Friedhof, 3 x Innenhafen, Fischer Hafen, Petroleum Lager, Salut Batterie, Entrepot Kan., Flugplatz, Krankenhaus, Post-A Bhf* [Bahnhof], *Westergracht* etc. De kompasvariatie is hetzelfde gebleven volgens de kompasrozen al is het intussen ná 1931, maar in de 'Bemerkungen' wordt gemeld dat de variatie voor 1931 is bepaald en tot 1941 bruikbaar zal zijn. In de haven zijn een aantal 'Festmachetonnen' aangegeven en de isobaten worden in de inzetkaart ook voor '3,5,5,5, 7,5 en 9,5 tief' aangegeven. Er staat ook: *Neue Ausgabe 1925 X*, wat kan betekenen dat een derde staat in oktober 1925 is voorzien van de inzetkaart van Tanjung Priok. De nummering 912 (Tit x Nr. 142^b) is verdwenen. De 'Kahle Bäume' bij Krawang zijn weg maar andere bomen zijn nog aangegeven. Een aantal nautisch belangrijke opmerkingen zijn toegevoegd:

ACHTUNG Das Seegebiet und die Insel Amsterdam ist/ bis auf 1000 M. Abstand von der Niedrig/ Wassergrenze

für die Schifffahrt verboten/Gefährliches Gebiet. Ook *Verbotenes Gebiet* (bij het eiland Edam) is aangegeven.

Een andere waarschuwing: *Der Verlauf der Küstenlinie und des Küstenriffs/ östl. von Tandjoeng Priok bis Tg. Krawang stimmt/ mit der Darstellung der Karte nicht überein/ Beim Befahren der Küste ist äusserste Vorsicht geboten.*

'Ankern verboten' is toegevoegd op een aantal plaatsen en de landingsplaats voor watervliegtuigen staat als 'Flugreede' te boek.

De drie kompasrozen zijn aangepast en zijn nu met Romeinse cijfers I tot en met III genummerd.

Samenvatting

Van de eerste staat uit 1922 zijn geen kopieën bekend. De tweede staat, die moet dateren van ná 18 februari 1922, is hierboven beschreven aan de hand van een papieren exemplaar. De derde staat dateert uit 1925. Hiervan zijn geen kopieën bekend, maar kennelijk met als "Grosse Berichtigung" tenminste de inzetkaart van Tanjung Priok. De vierde staat uit 1941 tenslotte kent slechts kleine veranderingen, zie de beschrijving van de koperplaat in dit artikel.

Het zou kunnen dat de swastika eerder dan 1941 (dus tussen 1925 en 1941) al is

bij gegraveerd op de koperplaat vanwege de veranderende politieke constellatie in Duitsland. Dit al dan niet met de verandering in het impressum, al dan niet met kaartinhoudelijke kleine veranderingen. Dat zou het aantal staten potentieel op vijf brengen.

Noten

1 Zaponieren, etymologisch van het Franse 'savon' (zeep); informatie van Rainer Kalnbach, Hitzacker, de laatste 'Kupferstecher' bij het Bundesamt für Seeschifffahrt und Hydrographie (Hamburg en Rostock)

2 Zie catalogus Burgersdijk en Niermans, mei 2014, lot 567.

3 Picturae, Heiloo

Summary

A German copperplate of an official nautical chart from 1922, concerning Batavia roadstead / Hans Kok

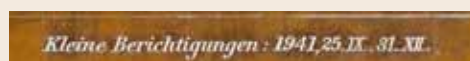
The discovery of a German copperplate, dated 1922 initially, brings to light the development of its chart image: but indirectly – due probably to changing pre-World War II political conditions. Starting from a single state, it is proven that at least three states must have existed, but that up to five are likely to have reached print, depending on the year of printing over the period 1922 to 1941 or thereafter. The copperplates depot concerned was dissolved in the 1960s. Later pulls, if any were made at all, could be only 'unofficial'.

13. Vermelding van de Marineleitung als uitgever op de afgedrukte kaart (1922).

14. Vermelding van de Kriegsmarine als uitgever (c. 1933).

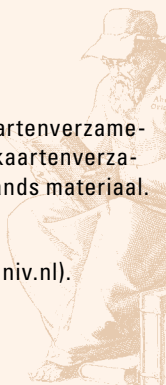

15. Vermelding van eventuele correcties sinds de laatste uitgave van de gedrukte kaart.

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland resp. kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Martijn Storms

(m.storms@library.leidenuniv.nl).

1. Instructie over de kaart van
Cornelis Anthonisz. van
Amsterdam in het Library Lab.

Toegankelijkheid

De fysieke collectie van de Kaartenverzameling kan geraadpleegd worden via de UB-balie op de eerste verdieping van het Hoofgebouw van de Vrije Universiteit. Atlassen en kartografische literatuur kunnen elektronisch via de Catalogus gereserveerd worden; kaarten moeten bij de balie aangevraagd worden.

Hiervoor geldt: wat voor 9.30 uur is aangevraagd, ligt na 12.00 uur klaar; wat voor 13.00 uur is aangevraagd, ligt na 15.00 uur klaar.

In de balieruimte bevinden zich studieplekken en kartografische naslagwerken in open opstelling. Er is een aparte leeszaal voor het raadplegen van bijzondere collecties. Voor de Kaartenverzameling gaat het hierbij om alle kaarten, oud en kwetsbaar materiaal uit de collectie atlassen en kartografische literatuur. Onder 'oud' verstaan we publicaties uitgegeven vóór 1900. Studenten van de VU zijn automatisch (gratis) lid van de UB en kunnen lenen/raadplegen met hun collegekaart. Anderen kunnen – met geldige legitimatie – een lenerspas laten maken. Zie voor tarieven de website.

De openingstijden van de balie zijn van maandag tot en met vrijdag van 9.00-17.00 uur. In de loop van 2016 worden

Kaartencollecties in Nederland

Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam

Lida Ruitinga

Adres en contactgegevens:

Bezoekadres: De Boelelaan 1103, 1081 HV Amsterdam

Postadres: Universiteitsbibliotheek VU, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

Contactpersoon: drs A.H. (Lida) Ruitinga (conservator Kaarten en atlassen)

E-mailadres: a.h.ruitinga@vu.nl en vraag.ub@vu.nl

Telefoon: 020-5985200 voor korte vragen aan de UB

Websites: UB: <http://ub.vu.nl/nl/index.aspx>, Kaartenverzameling: <http://ub.vu.nl/nl/collecties/kaartenverzameling/index.aspx> en Geoplaza: <http://geoplaza.vu.nl/cms/>

deze tijden uitgebreid. De collectie uit de e-Library is toegankelijk voor campusgebruikers. Anderen kunnen een gast-account aanvragen. De Beeldbank met oude kaarten is vrij toegankelijk. Geoplaza – het VU-portal voor GIS en Geodata – is eveneens vrij toegankelijk, maar er zijn beperkingen bij het gebruik van de data. De bibliotheek beschikt over een Library Lab, waar groepsinstructie en presentaties gegeven kunnen worden.

Omvang

De fysieke collectie van de Kaartenverzameling omvat meer dan 60.000 kaarten. Het gaat hierbij om losse topografische en thematische kaarten en kaartseries van gebieden uit de hele wereld uit verschillende periodes. Ook behoren hier toe 303 wandkaarten (schoolkaarten) en 45 globes. Daarnaast omvat de collectie ongeveer 5.500 atlassen. Hiertoe behoren topografische en thematische wereldatlassen en nationale en regionale atlassen, inclusief een collectie planliteratuur (streekplannen en ruilverkavelingsrapporten). De kartografische literatuur omvat 5.100 titels, inclusief 930 reisgidsen, waaronder oude Baedekers, en de belangrijkste kartografische tijdschriften. In de e-library van de UB/VU zijn digitaal

aangeschafte atlassen, kartografische literatuur en tijdschriften te raadplegen. 5.700 oude kaarten zijn toegankelijk via de Beeldbank. Daarnaast zijn 40 datasets en geodata van zes onderzoeks/onderwijsprojecten opgenomen in Geoplaza.

Profiel en deelcollecties

De collectie kan gekenschetst worden als een algemene collectie ter ondersteuning van onderwijs en onderzoek binnen de VU. Gezien de focus op het digitaal aanbieden van kaartmateriaal, is de aanschaf van gedrukte kaarten tot een minimum teruggebracht. Atlassen, literatuur en tijdschriften worden in toenemende mate digitaal aangeschaft. Gezien de behoefte wordt momenteel vooral aandacht geschonken aan het ontsluiten van Nederlandse kaarten in de Beeldbank en op Geoplaza. Recentelijk zijn hier alle edities van de *Topografische en Militaire Kaart der Nederlanden* in opgenomen. Hierbij wordt veel aandacht geschonken aan de relatie tussen de collectie op papier en de digitale versie. Belangrijke deelcollecties zijn een bruikleencollectie van de Universiteit van Amsterdam met geologische kaarten en de Nugter-collectie die voornamelijk kaarten van Nederlands grondgebied bevat. Beide collecties

zijn gedeeltelijk ontsloten. Uit de Mr. H. Bos-collectie zijn 276 items aanwezig met onder andere een hemelglobe van Blaeu.

Website/Beeldbank/Geoplaza

Op de website van de UBvU wordt het analoge en digitale aanbod van de Kaartenverzameling gepresenteerd door te klikken op *Collecties* -> *Kaartenverzameling*: literatuur, atlanten, kaarten, Beeldbank en Geoplaza. Ook praktische informatie is hier te vinden over de mogelijkheden ten aanzien van reproductie, fotograferen en dergelijke.

De Beeldbank kan ook via *Collecties* -> *Beeldbank* geraadpleegd worden. Alle oude kaarten uit de collectie zijn in de Beeldbank opgenomen. Het betreft afzonderlijke kaarten, maar ook kaartseries en een atlas factice van 216 kaarten. Bij de series is, waar mogelijk, een bladindex opgenomen, waarop staat aangegeven welke bladen aanwezig zijn. Een afzonderlijk item in de Beeldbank is de *Galérie agréable du monde*. Alle 3802 afbeeldingen uit 'Koeman's Atlantes Neerlandici, Volume IV-A1 en IV-A2, The Galérie agréable du monde by Pieter van der Aa (1728) / Peter van der Krogt and Hans Braat' uit 2012 zijn te bekijken, maar wel uitsluitend door campusgebruikers. De kaarten uit de Beeldbank kunnen in hoge kwaliteit bekeken worden en gratis gedownload (tiff-formaat, 300 dpi) via de knop *Bestel afbeelding*. Ook is het mogelijk te downloaden in lagere resolutie via de knop *Download* en te printen. VU Geoplaza biedt nog meer mogelijkheden. Georeferencierte kaarten en door de VU of door anderen samengestelde datasets kunnen hier bekeken worden op een ondergrond naar keuze (bijvoorbeeld Open Street Map of Google Satellite). Selecties kunnen worden gedownload en gebruikt worden voor GIS-toepassingen. Per set staat de toegankelijkheid aangegeven. Campusgebruikers hebben de meeste mogelijkheden. Geoplaza staat onder beheer van de UBvU en het VU SPINlab (Centre for research and education in Geo-Information).

Literatuur

- Clement-van Alkemade, M.H.G., *Bijzondere kaarten in de verzameling*. In: Een vrije universiteitsbibliotheek. Assen : Van Gorcum, 1980: 341-355
- Fragmenten : cartografische beeldbijlage. 2013. Onderdeel van Themanummer *Mind the map*. Kunstlicht 34,4: 46-64.
- Ruitinga, Lida. 1993. 'Facsimile Maps and Atlases and their function in the Map Collection of the University Library of the Vrije Universiteit in

2. De stat Dordrecht met de aenpalende landen, Dordrecht : De Vries, [1725]. In: Atlas des digues de Hollande, bl. 71.

- Amsterdam'. *The LIBER Quarterly* 3,1: 77-89.
- Ruitinga, Lida. 1994. 'Die Heiligland-Karte von Lucas Cranach den Älteren : das älteste Kartenfragment aus der Kartensammlung der Bibliothek der Freien Universität in Amsterdam'. *Cartographica Helvetica* 9: 40-41.
- Ruitinga, Lida. 1997. 'Een bijzondere hemelglobe uit de collectie van de Kaartenverzameling van de Bibliotheek van de Vrije Universiteit te Amsterdam'. *Caert-Thresoor* 16, 4: 89-91.
- [Ruitinga, Lida]. 2014. 'Atlas factice met 216

- kaarten te zien in Beeldbank Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit. *Caert-Thresoor* 33, 1: 33.
- Ruitinga, Lida. 2016. 'De Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden digitaal beschikbaar in Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam'. *Caert-Thresoor* 35, 1: 11-16.
- Verstegen, Wybren. 2012. 'Natuurschoonwetkaarten gered en nu via internet te raadplegen'. *Caert-Thresoor* 31, 3: 75-78.

3. Het oorlogsterrein aan de Zwarte Zee : (vogelperspectief). Arnhem : Van Egmond & Heuvelink, na 1852.

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Ron Guleij

E-mail: ron.guleij@nationaalarchief.nl

De oude kaarten van Zeeland: stad en dorp, land en water in vier eeuwen cartografie / Aad de Klerk. - Zwolle: WBOOKS, 2015. - 128 blz. - ISBN 978 94 625 8077 0. € 24,95

In de reeks Historische atlassen van WBOOKS, waarin eerder zijn uitgegeven de *Historische atlas van de Biesbosch* en de *Historische atlas van Voorne-Putten*, is als laatste verschenen een publicatie getiteld: *De oude kaarten van Zeeland*. Deze titel dekt de lading beter dan de wat oneigenlijk gebruikte term 'Historische atlas'. In dit boek vormen 48 kaarten de kapstok om de rijke geschiedenis van Zeeland, met zijn vele veranderingen in het landschap, te vertellen. De publicatie is tot stand gekomen samen met de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland en het Zeeuws Archief.

Het boek hanteert een chronologische indeling. Voor wie meer visueel is ingesteld, is er op de eerste en laatste pagina een kaartwijzer of indexkaart opgenomen, waarop de besproken kaarten met de contouren zijn ingetekend. Bij de bibliografische beschrijving vindt de lezer nogmaals een kleine kaart, waarop de beschreven kaart staat aangegeven. Het is een overzichtelijke steeds terugkerende opzet. Daarnaast bevat het boek

ook een verklarende woordenlijst en literatuuropgave.

De auteur A.P. de Klerk is historisch geograaf. Dit merk je aan de begeleidende teksten. Behalve streekhistorie komt in deze publicatie ook historische kartografie en historische geografie aan bod. Veel kaarten komen uit de collecties van het Zeeuws Archief, de Universiteitsbibliotheek Leiden, en het Nationaal Archief, maar er is ook geput uit buitenlandse- en particuliere verzamelingen. Al met al wel een evenwichtige en zeker fraai gereproduceerde selectie.

De auteur doet in zijn inleiding een poging om kaarten in te delen naar typen. Hij komt daarbij op tien categorieën. Het is een mix van een schaal gebonden indeling, zoals kaarten van het hele land, gewest, provincie en stad en een indeling naar de belangrijkste (overheids)taken die ten grondslag liggen aan kaartvervaardiging, zoals rechtspraak, grondadministratie, landsverdediging etc. Het had wel aardig geweest wanneer de beschreven kaarten ook daadwerkelijk waren gekoppeld aan die categorieën.

Zoals gezegd bevat deze publicatie 48 kaarten van Zeeuwse eilanden, regio's, polders, wateren, steden en dorpen, daterend van 1504 tot 1949. De kaarten zijn gemaakt door bekende kartografen zoals Jacob van Deventer, Lucas Jansz. Waghe-naer en de Hattinga's maar het boek bevat ook manuscriptkaarten van minder bekende kaartmakers zoals Symon en Cornelis Janssen en Pieter Bouwensz. de Raet.

De oude kaarten van Zeeland is een aanrader voor liefhebbers van kaarten, maar ook voor geïnteresseerden in de Zeeuwse historie en het Zeeuwse landschap. Het is boek is fraai uitgegeven en zijn geld meer dan waard.

Ron Guleij

Gedetailleerde kaarten van Amsterdam / Marc Hameleers. Uitgeverij THOTH, Bussum. 286 blz. Illustratie in kleur. ISBN 978 90 6868 686 9. - € 59,50.

Besprekingen

'Niemand weet méér van Amsterdamse kaarten dan Marc Hameleers', zo stond onlangs in *Ons Amsterdam* te lezen naar aanleiding van het verschijnen van het derde deel in de serie over *Kaarten van Amsterdam*, alle drie van de hand van Marc Hameleers. Het eerste deel over de kaarten tot 1865 verscheen in 2013, gelijk met een herziene editie van deel 2 dat de kaarten van 1865 tot 2012 behandelde. Van deel 2 was in 2002 al een eerste editie verschenen.

De eerste twee delen zijn een zorgvuldige inventarisatie van 'alle' kaarten die er van Amsterdam in de loop van de tijd zijn verschenen. Niet alleen werden alle bekende edities van de kaarten zorgvuldig beschreven en aangegeven waar deze te vinden zijn, maar ook was er een duidelijke afbeelding van alle kaarten met veel detailbeelden van afwijkende edities. Een lastig dilemma bij het samenstellen van zo'n inventarisatie is de selectie: wat is nog de moeite van het opnemen waard en wat niet. Dit speelt vooral bij de kaarten die in de laatste eeuw zijn verschenen.

Het nu verschenen deel 3 behandelt de grootschalige kaarten die van Amsterdam zijn verschenen, waarbij Hameleers de grens op 1:2.500 heeft gelegd. Dit mooie boek is de publiekseditie van het proefschrift, waarop Marc Hameleers 3 juni

2015 promoveerde aan de Universiteit Utrecht. Wellicht mede daardoor verschilt dit deel wat van karakter met de eerste twee. Het accent ligt niet zozeer op inventarisatie – zo veel grootschalige kaarten zijn er nu ook weer niet verschenen – maar meer op de informatie over het ontstaan en de karakteristieken van de kaarten.

Natuurlijk begint de studie met de drie oudste grootschalige kaarten van Amsterdam: van Cornelis Anthonisz, Pieter Bast en Balthasar Florisz van Berckenrode. Daarna volgen de uitgiftekaarten, gemaakt in verband met de gronduitgifte van de groeiende stad. Bijzonder voor Amsterdam zijn de burgerwijkkaarten, die dan ook veel aandacht krijgen. Ook in Amsterdam komt het kadaster om de hoek kijken. Dit is in Amsterdam in eerste instantie het gemeentekadaster, want veel in Amsterdam was op gemeenteniveau georganiseerd, tot aan een universiteit toe. Interessant is dan ook de wisselwerking tussen door de gemeente geïnitieerde kaarten en de commerciële uitgaven.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan de vergelijking met grootschalige kaarten van een aantal Europese steden, een vergelijking die Amsterdam goed doorstaat.

Hameleers heeft een bijzondere timing van zijn uitgaven over de kaarten van Amsterdam. Kwam er eerst wat deel 2 heet en later deel 1. Nu komt deel 3, dat naar mijn idee beter deel 1 had kunnen zijn. Met enige aanpassing is het inleidende hoofdstuk, maar ook het hoofdstuk over kaartproductie in het laatste kwart van de negentiende eeuw, heel geschikt als introductie voor de hele serie.

Het is jammer dat in het overzicht van de grootschalige kaarten in het slothoofdstuk (had dit niet beter aan het begin kunnen staan?) de uitgaven geen nummer of letter hebben, zodat alleen met hun titel of hun maker aan deze kaarten gerefereerd kan worden en niet als 'Hameleers D' of zo.

Het boek is prachtig uitgegeven in een vormgeving die aansluit op *Amsterdam in kaarten 1* en *2*. Ook nu is de uitgave royaal geïllustreerd, zoals past bij een

boek over kaarten, met fraaie vergrotingen, waarop niet alleen de detaillering mooi is te zien, maar die ook het vakmanschap van de makers tonen.

Zoals Hameleers in deel 1 aangeeft, is zijn werk een vervanging van de inventarisatie die d'Ailly in 1934 maakte van Amsterdamse plattegronden. Ook d'Ailly werkte op het stadsarchief. Na zijn pensionering schreef hij in 1953 *Repertorium van de profielen der stad Amsterdam en van de plattegronden der schutterswijken*. De schutterswijken kregen ruim aandacht in het Hameleers' boek. Misschien moet Hameleers zijn voorganger ook volgen in het publiceren van een inventarisatie en beschrijving van de stadsaanzichten ('profielen') van Amsterdam. Het lijkt me niet nodig dat hij daarmee wacht tot zijn pensioen.

Kees van Grootheest

Monumenta Cartographica Neerlandica Volume IX (3 Vols.)

G. Schilder

brill.com

· January 2013
· ISBN 978 90 6194 621 2
· Linnen. Band 1: 600 pp., 756 ills., band 2 (portfolio): 17 facsimile's, band 3, index: 362 pp.
· List price EUR 795.00 / US\$ 1088.00
· *Monumenta Cartographica Neerlandica*, 9

Dit laatste deel in de serie is gewijd aan het werk van Hessel Gerritsz. (c. 1581-1632), een van de belangrijkste en meest invloedrijke cartografen in het Amsterdam van zijn tijd.

Voor meer informatie en online verkopen gaat u naar brill.com/mcn

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlanten
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat
Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda

Telefoon: 076 560 44 00

Mobiel: 06 532 994 10

E-mail: dieter.d@planet.nl

www.plantijnmaps.com

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Marleen Smit

E-mail: marleensmit@gmail.com

Varia Cartographica

Crowdsourcing project Maps in the Crowd UB Leiden

De Universitaire Bibliotheken Leiden (UBL) is het project Maps in the Crowd gestart waarbij met hulp van het publiek bijna 7.000 gedigitaliseerde kaarten van Nederlands-Indië worden ontsloten. De kaarten zijn afkomstig uit de collecties van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), waarvan de archieven en bibliotheekcollecties sinds 2014 door de UBL worden beheerd. Het project is 12 februari gestart en loopt tot medio december 2016. Door het betrekken van het publiek wordt de ontsluiting van het digitale kaartmateriaal voor

onderwijs en onderzoek vergroot. Voor het publiek is een speciale applicatie ontwikkeld die het mogelijk maakt om de gedigitaliseerde oude kaarten te koppelen – georefereren – aan de moderne topografische kaart in Google Maps. Via de applicatie wordt steeds een scan van een oude kaart geprojecteerd naast een moderne kaartweergave in Google Maps. Het is de bedoeling om de oude en nieuwe kaart geografisch aan elkaar te koppelen door vijf of meer overeenkomstige controlepunten aan te wijzen. Vervolgens wordt de georeferende kaart als een overlay getoond in Google Maps. Belangstellenden worden van harte uitgenodigd

om deel te nemen aan het project.

Zie: <http://blogs.library.leiden.edu/mapsinthecrowd/>

Jansonius-lezing Bram Vannieuwen-huyze

Op vrijdag 22 januari 2016 vond bij de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam de tweede Jansonius-lezing plaats. Nadat vorig jaar Jansonius-conservator Peter van der Krogt het spits afbeet met een voordracht over Johannes Janssonius, was het dit jaar de beurt aan de in Amsterdam nieuw aangestelde hoogleraar Bram Vannieuwenhuyze. Na een welkomstwoord van Paula van

Kaart van Straat Magellaan en de nieuwe Straat volgens Le Maire, door Willem Blaeuw gemaakt en door D. Griep gegraveerd. Deze kaart verscheen éénmalig in de Appendix bij de Atlas Novus van Blaeuw in 1630 en werd in de volgende editie al vervangen. Collectie HEK Holland, Lisse.

Gestel ("regelaar van Explokart", zoals ze zichzelf omschreef) en Steph Scholten (directeur Erfgoed van de UvA) was het tijd voor het eerste grote optreden van Vannieuwenhuyze voor het Nederlandse historisch-kartografische publiek. Afgelopen najaar had hij al kort zijn plannen gepresenteerd tijdens de laatste studiemiddag van de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie. Op 23 september 2016 zal hij zijn oratie uitspreken.

De lezing getiteld 'Jacob van Deventer, een cartograaf met een missie?' was goed opgebouwd en begon met een fraaie schets van de stand van het onderzoek naar het werk van Van Deventer, met de nadruk op de stadsplattegronden. Vervolgens formuleerde Vannieuwenhuyze vier hypothesen over de functie van de stadsplattegronden. Een eerste, en in het onderzoek tot nu toe meest gangbare, hypothese is dat de kaarten gemaakt zijn voor militaire doeleinden. Een tweede mogelijkheid, ondermeer gezien de relatie met Braun en Hogenberg, is dat Van Deventer de kaarten maakte met een commercieel oogpunt. Een derde hypothese is dat de kaarten vervaardigd zijn om te dienen als hulpmiddelen bij het beheer en bestuur van territoriale en bouwkundige aangelegenheden. Tenslotte werd nog de onwaarschijnlijke functie van de stedenatlassen als koffietafelboeken genoemd. Vannieuwenhuyze sloot af met de stelling dat de stadsplattegronden over een veel langere periode samengesteld zijn dan tot nu toe wordt aangenomen en dat de kaarten niet met één specifieke functie, zeker ook gezien de lange tijdsperiode van de totstandkoming, vervaardigd zijn. Hij hoopt in de komende jaren meer onderzoek te kunnen doen naar deze aspecten van deze kaarten.

400 jaar Kaap Hoorn: diverse activiteiten

In 2015 en 2016 staan in Hoorn en verschillende evenementen in het teken van de unieke ontdekking 400 jaar geleden. Op 29 januari 1616 rondde Schouten en Le Maire het zuidelijkste puntje van Zuid-Amerika en vernoemden deze Kaap naar de thuishaven, Kaap Hoorn. Via de website www.kaapboorn400.nl is een overzicht te vinden van de uiteenlopende activiteiten en nieuwsberichten in het kader van dit jubileum. Zo verschijnt er de *Atlas van Kaap Hoorn* in samenwerking met de Stichting Nederlandse

Kaap Hoorn-vaarders. In het Westfries Museum in Hoorn is de tentoonstelling Kaap in Kaart te zien tot en met 3 april 2016: een indrukwekkend aantal eeuwenoude kaarten uit de particuliere collectie van Hans Kok is hier te zien. In het Maritiem Museum Rotterdam is tot en met 25 september de tentoonstelling Helden van Kaap Hoorn – Van nachtmerrie tot droom van zeezeilers te bezoeken.

Lancering Tijdschrift voor Historische Geografie

In maart 2016 verschijnt bij Uitgeverij Verloren het eerste nummer van het *Tijdschrift voor Historische Geografie*. THG is een vaktijdschrift over de geschiedenis van het Nederlandse cultuurlandschap, inclusief de steden. Het verschijnt vier keer per jaar en is rijk geïllustreerd met kaarten, foto's, prenten en schilderijen. Naast artikelen bevat THG berichten, recensies en literatuuroverzichten. Het tijdschrift laat actuele ontwikkelingen zien binnen de historische geografie én op het snijvlak met vakgebieden zoals stedenbouw- en architectuurgeschiedenis, archeologie en planologie. Met haar doelstelling om een toegankelijk wetenschappelijk tijdschrift over het Nederlandse cultuurlandschap te maken, bouwt THG voort op het *Historisch-Geografisch Tijdschrift*.

Symposium Vroege Utrechtse drukkers op de kaart

Op vrijdag 8 april 2016 wordt een symposium gehouden in de Boothzaal van de Universiteitsbibliotheek Utrecht met als thema Vroege Utrechtse drukkers op de kaart.

In 2015 heeft de Universiteitsbiblio-

theek Utrecht de Utrechtse drukkers en uitgevers uit de periode 1450-1800 letterlijk en figuurlijk op de kaart gezet. Dit gebeurde in het kader van het project Vroege Utrechtse drukkers op de kaart (1450-1800).

Het project beoogde de totstandkoming van een geografische interface met een visualisatie van de diverse locaties van de voormalige drukkers. De adressen van deze drukkers zijn achterhaald en voorzien van geotags. Via georeferente oude kaarten is dan precies te zien waar en wanneer een bepaalde drukker-uitgever zich in de Domstad bevond. Door te klikken op de aangegeven locaties worden vervolgens korte biografieën en uitgeversfondsen zichtbaar en is het mogelijk te linken met bijvoorbeeld gedigitaliseerde boeken van de desbetreffende drukker. Op die manier wordt het Utrechtse drukkersverleden via een ruimtelijk-temporele benadering ontsloten.

Tijdens het symposium op 8 april wordt deze nieuwe applicatie gelanceerd en krijgt u meer informatie over de achtergronden en (toekomst)mogelijkheden ervan.

Ook informeren wij u over de Utrechtse kartografie in het algemeen én over de digitalisering van Utrechtse incunabelen. De toegang tot dit symposium is gratis. Een lunch is niet inbegrepen.

U kunt zich per e-mail aanmelden bij Jolanda Toenkkes, j.toenkkes@uu.nl

Het aantal plaatsen in de Boothzaal is echter beperkt.

Voor meer informatie kunt u telefonisch of per e-mail contact opnemen met Marco van Egmond, m.vanegmond@uu.nl, 030-2535156.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

- Attard, Claude Micallef, & Joseph Schiro**, 'The different states of Peeters' views of Malta.' *Malta Map Society Newsletter* 2 (2013), 2: 9-14.
- Bakker, Nico**, 'Tweehonderd jaar generalisatie van topografische kaarten.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 198-206.
- Bakker, Nico et al. (red. ensamenst.)**, *200 jaar kaarten maken in beeld, 1815-2015*. [S.l.] : Uitgeverij 12 Provinciën; Apeldoorn: Kadaster, 2015. - ISBN 978-90-77350-85-0.
- Bakker, Nico, Jasper Hogerwerf en Ferjan Ormeling**, 'Toponymie op Nederlandse topografische kaarten vanaf 1800.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 188-197.
- Benschop, Riny, Teun de Bruijn & Ineke Middag (red.)**, *Historische atlas van Dordrecht: Stad in het water*. Nijmegen: Vantilt, 2013. - ill. in kl. - ISBN 978-94-6004-129-7. - €29,50.
- Bischoff, Michael, Vera Lüpkes & Rolf Schönlaue (Hrsg.)**, *Weltvermesser: Das goldene Zeitalter der Kartographie*. Dresden: Sandstein, 2015. - ISBN 978-3-95498-180-9. - 392 blz. - ill. in kl. - €25,-.
- Black, Jeremy**, *Metropolis: Mapping the city*. London etc.: Bloomsbury, 2015. - 224 blz. ISBN 978-1-8448-6220-7
- Boer, Adri den**, 'WatWasWaar weg, data versnipperd.' *Geo-Info* 13 (2016), 1: 28-29.
- Bos, Kees**, 'De oudste kaarten van het Scheldegebied: Een kwestie van datering = The oldest maps of the Scheldt estuary: a question of dating.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 54-66.
- Bracke, Wouter, & Eric Leenders (red.)**, *Vlaanderen in 100 kaarten*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds, 2015. - 320 blz. ISBN 978-90-5908-637-1
- Bracke, Wouter, en Marguerite Silvestre**, 'De collecties-Vandermaelen van de Koninklijke Bibliotheek van België = The Vandermaelen collections in the Royal Library of Belgium.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 98-106.
- Brink, Lowie**, 'De geschiedeniswandkaart: het nakomertje van de Nederlandse schoolkartografie.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 115-124.
- Brink, Lowie**, 'De Nederlandse geschiedkundige schoolwandkaarten van Brill en Wolters: ieder zijn vak.' *Kleio* 56 (2015), 4: 40-45.
- Brink, Paul van den**, 'Het bespottelijk geheimzinnige': De Topografische Dienst in de media, 1815-1900.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 207-213.
- Buise, M.A., J.H.J. de Kort & W.M. Verschraegen (red.)**, *De Hattinga's. Predikanten, geneesheren, bestuurders en vooral kaartenmakers, hun geschiedenis en betekenis voor Hulst en Hulsterambacht*. Hulst: Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten', 2015. - Jaarboek 2014-2015 - 334 blz. - ill. - €27,50. [hierin een aantal kartografische bijdragen:]
- Honoré Rottier, 'Cartografie voorafgaand aan de Hattinga's' (blz. 14-39).
 - Marc Buise, 'De cartografen Hattinga, hun voorouders en nazaten. Een familiekroniek' (blz. 54-165).
 - Marijke Donkersloot-de Vrij, 'Geneesheren die landkaarten maken' (blz. 186-193).
 - Marc Buise, 'Sulke werken behoren alleen tot nutte van den Souverain en Vorst te zijn'. De Hattinga atlassen, hun ontstaan, samenstelling en lot.' (blz. 194-213).
 - Martijn Storms, 'Aan de Bibliotheecq der Universiteit te Leyden overgebracht' De Kaarte van de Provincie Zeeland en andere manuscriptkaarten van de Hattinga's in de Universiteitsbibliotheek Leiden.' (blz. 214-223).
 - Marc Buise, 'Toon mij uw boekenkast en ik zal zeggen wie u bent'. De veiling van Willem Tiberius Hattinga.' (blz. 240-243).
 - Marc Buise, 'Waarom is God alleen bekend'. David Hattinga in Berbice.' (blz. 248-261).
 - Carlo Buijsrogge, 'De hermeting van de Ser-Pauluspoolder in Hulsterambacht door David Willem Carel Hattinga, 1769-1775.' (blz. 262-277).
- Carhart, George, Frederick de Wit and the First Concise Reference Atlas** (Research Programme Explokart, Explokart Studies in the History of Cartography; 16). Leiden: Brill/HES & De Graaf, 2016. - 589 blz. - ISBN 978-9004 2990 30. - €125,00.
- De Coene, Karen**, 'Continuïteit of innovatie? Een onbestaand dilemma in het Liber Floridus van Lambertus van Sint-Omaars (1121) = Continuity or innovation? A non-existent dilemma in the Liber Floridus of Lambert of Saint-Omer (1121)'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 67-78.
- Depuydt, Joost**, 'New letters for a biography of Abraham Ortelius.' *Imago Mundi* 68 (2016), 1: 67-78.
- Durand, Frederick, & Dato' Richard Curtis**, *Maps of Malaya and Borneo: Discovery, Statehood and Progress: The Collections of H.R.H. Sultan Sharafuddin Idris Shah and Dato' Richard Curtis*. Kuala Lumpur: Editions Didier Millet; Jugra Publ., 2013. - 264 blz. ISBN 978-983-44773-7-0.
- Eertink, Dick, en Arnold Bregt**, 'Gebruik topografische kaart verrassend constant.' *Geo-Info* 12 (2015), 5: 30-33.
- Ferwerda, Hans**, 'Het verzamelen van zeekaarten: dieptebeeld op zeekaarten.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 3: 125-135.
- Gaag, Stef van der**, *Historische atlas van Delft: Stad en ambachten techniek*. Nijmegen: Vantilt, 2015. - 87 blz. - ill. in kl. - ISBN 978-94-6004-209-6. - €29,50.
- Geudeke, P.W.**, 'Geen dag zonder lijn. 200 jaar topografische kartering.' *Geo-Info* 12 (2015), 5: 4-8.
- Geudeke, Peter**, 'Paden op en lanen in: Tweehonderd jaar topografische verkenningen.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 171-178.
- Geudeke, Peter**, 'Opkomst en ondergang van een organisatie: Tweehonderd jaar topografische kartering.' *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 164-170.
- Goedings, Truusje**, 'Afsetters en meester-afsetters: De kunst van het kleuren 1480-1720. Nijmegen: Vantilt, 2015. - 175 blz. - ill. - ISBN 978-94-6004-240-9. - €22,50.
- Goedings, Truusje**, 'Dirk Jansz van Santen, 'meester-afsetter'.' *De Boekenwereld* 31 (2015), 5: 2-7.
- Heeres, Ron**, 'Militaire Geografische Informatie, van de Koude Oorlog tot heden.' *Geo-Info* 12 (2015), 5: 10-16.
- Hogenstijn, Clemens**, *Historische atlas van Deventer: Hanze-stad aan het water*. Nijmegen: Vantilt, 2015. - 79 blz. - ill. in kl. - ISBN 978-94-6004-231-7. - €29,50.
- Ketelaar, Eric**, 'Ortelius' Brittenburg'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 3: 145-148.
- Klein, Maarten, Cees Paul & Pieter Kroon (red.)**, *Atlas van Kaap Hoorn: Kaartbeeld van zuidelijk Zuid-Amerika, 1500-1725*. Hilversum: Thoth, 2016. - 176 blz. - ill. in kl. - ISBN 9789068687040 - €39,90.
- Kozica, Kazimierz**, 'The Wrocław pre-war copy of the map of Europe by Gerard Mercator (1554).' In: Beata Konopska & Jerzy Ostrowski (eds.), *Dawne mapy jako źródła w badaniach geograficznych i historycznych = Old maps as a source in geographical and historical research*. Warszawa: Polish Academy of Sciences, 2014: 111-120.
- Krogt, Peter van der**, 'The Origin of the Word 'Cartography'.' *e-Perimtron* 10,2 (2015), 124-142.
- Laurentius, Theo, & Frans Laurentius**, *Vijftig historische watermerken*. Middelburg: Kunsthandel Th. Laurentius, 2013. - 120 blz. - geen ISBN. - €19,95. [<http://www.laurentiusoldmasterprints.nl/publicaties/vijftig-historische-watermerken>].
- Lombaerde, Piet**, 'Een bijzondere vroege stadsplattegrond van Antwerpen teruggevonden = Antwerp: a unique early map rediscovered'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 40-53.
- Lukas, Martin C.**, 'Neglected Treasures: Linking Historical Carto-

- graphy with Environmental Changes in Java, Indonesia'. *Cartographica* 50 (2015) 3, 141-162.
- Malhão Pereira, José Manuel**, 'A introdução em Portugal do compasso geométrico, dos logaritmos e da carta de Mercator.' In: António Canas et al. (eds.), *Arte de navegar - Nautical science 1400-1800*. Coimbra: Departamento de Matemática da Universidade de Coimbra, 2014: 121-130
- Manasek, Francis J., Curt Griggs & Marti Griggs**, *Collecting old maps*. Clarksdale, AZ: Old Maps Press, 2015 [revised 2nd edition]. - 351 blz. - ISBN 978-0-692-25936-8.
- Mawer, Granville Allen**, 'The inflation of Java. How an island briefly became a continent.' *The Globe* 77 (2015): 1-11.
- Nurminen, Marjo T.**, *The mapmakers' world: A cultural history of the European world map*. Helsinki: John Nurminen Foundation; London: Pool of London Press, 2015. - ISBN 978-1910860-00-7. - 352 blz. - 300 il. in kl. - € 89,-.
- Ormeling, Ferjan**, 'De erfenis van Ptolemaeus: atlasen als middel om ruimtelijke informatie te ordenen.' *Geo-Info* 12 (2015), 6: 46-52.
- Ormeling, Ferjan**, 'Atlas.' *Cartes & Géomatique* 221 (2014): 69-79.
- Ormeling, Ferjan**, 'Cartes thématiques.' *Cartes & Géomatique* 221 (2014): 55-67.
- Ormeling, Ferjan**, 'Historische Franse kaarten.' *Geo-Info* 12 (2015), 6: 10.
- Ormeling, Ferjan**, 'Veranderingen in de legenda van de topografische kaart 1815-2015'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 4: 179-187.
- Pineda de Ávila, Nydia**, 'Projecting Earthly Matters on to the Moon: The Toponyms of Van Langren and Hevelius'. *The IMCoS Journal* 144 (Spring 2016): 21-31.
- Roman, John**, *The art of illustrated maps: A complete guide to creative mapmaking's history, process and inspiration*. Cincinnati: F&W Publications, [2015]. - 199 blz. - ISBN-13: 978-1-4403-3956-1. Prijs \$35
- Santos Pérez, José Manuel**, *Dutch colonial fortifications in Brazil (1600-1654), preliminary inventory: Historical research in Spain, Contributions to the Atlas of Dutch Brazil*. Amsterdam: New Holland Foundation, 2015. - 68 blz. - <http://www.newhollandfoundation.nl/wp-content/uploads/2015/12/Report-USAL-Atlas-of-Dutch-Brazil-2015-DEF.pdf>
- Schroor, Meindert**, *Historische atlas van Leeuwarden: Van terpdorp tot culturele hoofdstad*. Nijmegen: Vantilt, 2015. - 80 blz. - ISBN 9789460042300. - € 29,50.
- Shimazu, Toshiyuki**, 'The Modern Atlas as Diplomatic Gift: Philippe Vandermaelen's Atlas de l'Europe and Dutch-Japanese Relations in the Mid-Nineteenth Century'. *Maps in History (The Brussels Map Circle Newsletter)* 54 (Jan. 2016), 12-14.
- Silvestre, Marguerite**, 'L'Atlas universel de Philippe Vandermaelen (1825-1827): Histoire d'un succès commercial.' *Monte Artium* 7 (2014): 247-266.
- Silvestre, Marguerite**, *Autour de Philippe Vandermaelen: Répertoire biographique des collaborateurs de l'Etablissement géographique de Bruxelles et de l'Ecole Normale*. Bruxelles: Bibliothèque royale de Belgique, 2014 (Inventaire raisonné des collections cartographiques Vandermaelen conservées à la Bibliothèque royale de Belgique; VD). - ISBN 978-2-87093-173-8. - 583 blz.
- Swift, Michael & Michael Sharpe**, *Mapping the Second World War: The key battles of the European theatre from above*. London: Conway, 2014. - 144 blz. - ISBN 978-1-84486-249-8.
- Thompson, Christianna**, 'The English Atlas of the Late Seventeenth Century: John Ogilby, Moses Pitt and their Dutch atlas models'. *The IMCoS Journal* 144 (Spring 2016): 33-42.
- Van Hove, Erik**, *Grenzen: Een exploratie van hoe we aan de grenzen gekomen zijn waarbinnen wij nu leven, aan de hand van oude kaarten*. [Genk]: Nicole Knops, 2015. - 109 blz. - ill. - ISBN 978-90-9029-269-4. - € 30,-.
- Van Impe, Steven**, 'Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen = Hendrik Conscience Heritage Library, Antwerp'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 107-110.
- Vannieuwenhuyze, Bram**, 'Reading History Maps: The Siege of Ypres in 1383 mapped by Guillaume du Tiel'. *Quaerendo* 45 (2015): 292-321.
- Veres, Madalina**, 'De impact van de kartografie op de Frans-Oostenrijkse grensovereenkomsten van 1769 en 1779 = The impact of cartography on the 1769 and 1779 French-Habsburg border treaties'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 79-87.
- Verheijen, Maan**, *Aan de slag in de kadastrale archieven: Een handleiding voor de particuliere onderzoeker*. Apeldoorn: Dienst voor het kadaster en de openbare registers, 2014. - 223 blz. - ISBN 978-90-803078-0-3 - € 18,- [<http://www.kadaster.nl/web/Particulier/boek/Aan-de-slag-in-de-kadastrale-archieven.htm>].
- Vervust, Soetkin**, 'Habsburgse kaarten met Franse wetenschappelijke flair: De circulatie van karteerprincipes in de achttiende eeuw geïllustreerd aan de hand van de Ferrariskaarten = Habsburg cartography with French scientific flair: The circulation of mapmaking principles in the eighteenth century, through the example of the Ferraris maps'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 2: 88-97.
- Viličić, Marina, & Miljenko Lapaine**, 'Research on the Reliability of Mercator's Map Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte.' In: Claudia Robbi Sluter, Carla Bernadete Madureira Cruz & Paulo Márcio Leal de Menezes (eds.), *Cartography - Maps connecting the world. 27th International Cartographic Conference 2015 - ICC 2015*. Berlin et al.: Springer, 2015, blz. 223-234.
- Zanen, Bert van**, 'Aanpassing van de koperplaat van Blaeus kaart van de Languedoc'. *Caert-Thresoor* 34 (2015) 3: 136-144.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

e-Perimtron 10,2 (2015)

- On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>*
- Simon, Rainer, Elton Barker, Leif Isaksen, and Pau de Soto Cañameres, 'Linking Early Geospatial Documents, One Place at a Time: Annotation of Geographic Documents with Recogito' (blz. 49-59).
- Frazzica, Valeria, Francesca Galletti, and Massimo Orciani, 'Gregoriano Cadastre: the Creation of a WebGis from Historical Cartography through the Techniques of Classification of Satellite Images' (blz. 60-72).
- Glšović, Jelena, and Stanislava Gardašević, 'Cartographic Collection of National Library of Serbia throughout History until the Digital Present' (blz. 73-86).
- Gede, Mátyás, 'Novel Globe Publishing Techniques Using WebGL' (blz. 87-93).

e-Perimtron 10,3 (2015)

- Schaffer, Gad, Noam Levin, 'Challenges and Possible Approaches for Using GIS as a Tool in Historical Geography Landscape Research: a Meta-analysis Review' (blz. 94-123).
- Krogt, Peter van der, 'The Origin of the Word "Cartography"' (blz. 124-142).

e-Perimtron 10,4 (2015)

- Arnaud, Jean-Luc, 'Séries cartographiques et géoréférencement, nouveau contexte, nouveaux enjeux' (blz. 143-189).

De Hollandse Cirkel 17, 2 (juni 2015)

- Informatie: <http://www.hollandsecirkel.nl/>*
- Hilster, Nicolas de, 'Vier eeuwen Nederlandstalige landmeetkundige literatuur' (blz. 50-65 (aanv. 17,3 blz. 124)).
- Boer, Adri den, '25 jaar www en 20 jaar geo-acceptatie' (blz. 65-71).

De Hollandse Cirkel 17, 3 (september 2015)

- Boer, Adri den, 'Pareltjes van landmeetkunde' in Antwerpen' (blz. 107-109).
- Klaasse, Zacharias, 'Hypotheekbewaarders en landmeters: vuur en water?' (blz. 99-106).

De Hollandse Cirkel 17, 4 (december 2015)

- Kraak, Menno-Jan, 'Minards kaart van Napoleons Russische veldtocht als inspiratie' (blz. 133-139).
- Aardoom, Leen, 'Het zonneprisma van Roelofs: de zon aanmeetbaar als ster' (blz. 140-146).

Imago Mundi 68,1 (2016)

- Shannon, William D., 'Christopher Saxton's Last Maps: Nichol Forest and the Debatable Land, 1607' (blz. 1-15).
- Crowley, John E., 'Herman Moll's The World Described (1720): Map-

ping Britain's Global and Imperial Interests' (blz. 16-34).
 Mejía, Sergio, 'Moreno y Escandón's Plan geográfico del Virreinato de Santafé de Bogotá, 1772' (blz. 35-45).
 Segal, Zef, 'Regionalism and Nationalism in the Railway Cartography of Mid-Nineteenth Century Germany' (blz. 46-61).
 Van Duzer, Chet, 'Multispectral Imaging for the Study of Historic Maps: The Example of Henricus Martellus's World Map at Yale' (blz. 62-66).
 Depuydt, Joost, 'New Letters for a Biography of Abraham Ortelius' (blz. 67-78).
 Danku, Gyuri, 'Is This the Original? A Manuscript Map of the Mexico Valley by Adrián Boot' (blz. 79-87).

IMCoS Journal 142 (Autumn 2015)

Informatie: <http://www.imcos.org/imcos-journal>

Stewart, Roger, 'Henry Lichtenstein: Maps of southern Africa' (blz. 17-27).
 Alchin, Andrew, 'The 1541 Siege of Buda as described by Hans Sachs and depicted by Erhard Schön' (blz. 28-36).

IMCoS Journal 143 (Winter 2015)

Lahiri, Manosi, 'A Pilgrim's Path: A nineteenth-century map of Chitrakoot' (blz. 16-22).
 Bodenstein, Wulf, 'Richard Kiepert: Mapping Central Africa at the time of the Berlin Conference' (blz. 24-34).
 Svatek, Petra, 'Eduard Richter: Glacier maps and panoramas' (blz. 37-41).

IMCoS Journal 144 (Spring 2016)

Schmid, Jost, 'A Previously Unknown Likeness of the St. Gallen Globe: New speculations about its origin' (blz. 12-21).
 Pineda de Ávila, Nydia, 'Projecting Earthly Matters on to the Moon: The Toponyms of Van Langren and Hevelius' (blz. 21-31).
 Thompson, Christianna, 'The English Atlas' of the Late Seventeenth

Century: John Ogilby, Moses Pitt and their Dutch atlas models' (blz. 33-42).

Maps in History (formerly BIMCC Newsletter) 54 (January 2016)

Nicolai, Roel, 'How old are portolan charts really? Response of Roel Nicolai to Jaquin Gaspar and Tony Campbell' (blz. 8-11).
 Shimazu, Toshiyuki, 'The Modern Atlas as Diplomatic Gift: Philippe Vandermaelen's Atlas de l'Europe and Dutch-Japanese Relations in the Mid-Nineteenth Century' (blz. 12-14).
 Renteux, Jean-Louis, 'Rectifying the northern border of France in 1779, in the field, in La Flamengrie' (blz. 18-23).

The Portolan 94 (Winter 2015)

Informatie: <http://www.washmapsociety.org/The-Portolan-Journal.htm>

Meinheit, Harold E., 'The Consul's Maps: Diplomacy, Cartography and Japan's 1874 Formosa Expedition' (blz. 7-24).
 Shenk, Rob, 'Washington's World' (blz. 25-32).
 Edelson, S. Max, with Shane Lin, 'MapScholar: A New Digital Tool for Displaying Map Collections Online' (blz. 33-37).
 McIntosh, Gregory, Peter W. Dickson, Kurt Guckelsberger, and Stefaan Missine, 'The Ostrich Egg and the Hunt: Lenox Globes: Commentaries and a Response' (blz. 43-61).
 Goode, James M., 'The Albert H. Small Map Collection, Part 1' (blz. 62-67).

The Portolan 95 (Spring 2016)

Hubbard, Jason, and Frederik Muller, 'Lost and found: Hendrick Doncker II's Nieuw Groot Zeekaart Boek. Amsterdam. 1714' (blz. 7-36).
 Lester, Jay, 'Re-Stating' John Henry's 1770 Map of Virginia' (blz. 37-42).
 McElveen, J.C., 'The Use of Maps in Legal Proceedings' (blz. 43-55).
 Goode, James M., 'The Albert H. Small Map Collection, Part 2' (blz. 56-61).

Internet veilingen
 februari, maart, april, mei, juni
 september, oktober, november

www.swaen.com
 Inbreng voor deze internet veilingen is mogelijk
 gratis taxatie - email: paulus@swaen.com
 Sinds 36 jaar inkoop en verkoop van oude kaarten en atlassen

BK BUBB KUYPER

**VEILING BOEKEN
 MANUSCRIPTEN
 EN GRAFIEK**

met o.a.
 Nederlandse en
 buitenlandse
 kartografie,
 topografie en
 geschiedenis

**24-26
 Mei
 2016**

**Kijkdagen
 19-22 Mei**

Kenaupark 30
 2011 MT Haarlem
 tel. 023 5323986
 fax 023 5323893
 e-mail info@bubbkuyper.com
 catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

Inbreng voor
 deze veiling
 mogelijk op
 maandag t/m
 vrijdag van
 9.00-17.00 uur

Inter-Antiquariaat *Mefferdt & De Jonge*

INKOOP en VERKOOP oude kaarten en stadsgezichten
Bernard Zweerskade 18, 1077 TZ Amsterdam, T: 020-6640841
www.inter-antiquariaat.nl interantiquariaat@chello.nl

Dat Narrenschip

Grote collectie landkaarten
en topografische prenten- en boeken

Specialisatie:

IN- EN VERKOOP:

- landkaarten van de Nederlanden;
- 17 en 7 provinciën;
- landkaarten en prenten van Graafschap Holland;
- Zeeland;
- Utrecht;
- overige provincies Nederland.

Antiquariaat
Dat Narrenschip

Turfkaai 11 (bij de bushalte!)
4331 JV Middelburg
telefoon
0118 674141
mobiel
06 28146967
e-mail
mail@datnarrenschip.nl

Openingstijden:
donderdag
10.00 - 21.00 uur
vrijdag
10.00 - 18.00 uur
zaterdag
10.00 - 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam
Singel 279
1012 WG Amsterdam
Geopend: zaterdag
10.30 - 17.30 uur

www.datnarrenschip.nl

Cartografisch Antiquariaat

ANTIETBOERDERIJ GRAAFLAND

ANTIEKE LANDKAARTEN & OVER PRENTEN VAN DORPEN EN STEDEN

**Snelgroeiende collectie antieke
landkaarten en topografische prenten**

17 en 7 provinciën, stadsplattegronden,
rivierkaarten, polderkaarten en wereldkaarten

www.antiekboerderijgraafland.nl

Graafland 71-A, 2964 BK Groot-Amers
Tel. : 0184 - 600926 / Mob. : 06-41245207
Email: info@antiekboerderijgraafland.nl
Twitter: @Antiekeprent

Open op zaterdagen van 11.00 tot 17.00u (of op afspraak)

MAPPA

Maps

**ORIGINELE 16-18^e EEUWSE
STADSPLATTEGRONDEN**

www.mappamaps.com

Van Lidth de Jeudestraat 5 3581 GG Utrecht
info@mappamaps.com mobile +31 (0)6 10 92 7051